

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 35ος • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 238 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2012 • ΤΙΣΡΙ - ΚΙΣΛΕΒ 5773

Λαϊκισμός, ρατσισμός, αντισημιτισμός

Ο ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ, το διαχρονικό αυτό κοινωνικό φαινόμενο, είναι σύμφωνα με τους επιστημονικούς ορισμούς η τάση να επαινούνται και να κολακεύονται τα ελαττώματα του λαού, με σκοπό την εξασφάλιση της λαϊκής εύνοιας για την αποκόμιση προσωπικού οφέλους. Είναι, με άλλα λόγια, ο λαϊκισμός η προπαγανδιστική μεθοδολογία που χαρακτηρίζεται από υπερβολική, μη αυθεντική συσχέτιση των όσων συμβαίνουν ή διαδίδονται με την πραγματικότητα ή την αλήθεια. Ο λαϊκισμός, δηλαδή, αποτελεί στρατήγημα, τεχνική για τη σαγήνευση των μαζών. Σε σεμινάριο που έλαβε χώρα στις 17-18 Φεβρουαρίου 2012 στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον, διαπιστώθηκε ότι τα τελευταία χρόνια ο λαϊκισμός συνδέεται με τον αυταρχισμό, οδηγώντας στη διατύπωση απόλυτων απόψεων έξω από τη διαδικασία του δημόσιου διαλόγου (**Νέα Ευθύνη**, τεύχος 12, Αύγουστος 2012).

Ο ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ ΕΚΦΡΑΖΕΙ έναν ιδεολογικό αρνητισμό: είναι αντικαπιταλιστικός, αντιμπεριαλιστικός, αντισημιτικός, ξενοφοβικός κ.λπ. (Βλ. ανάλυση «Τί είναι ο λαϊκισμός», **Νέα Εστία**, τεύχος 1816, Νοέμβριος 2008). Η σύνδεση του λαϊκισμού με τον αντισημιτισμό έγινε ήδη από τον 19ο αιώνα όταν ο Milhelm Marr ίδρυσε το φθινόπωρο του 1879 τη λίγκα των αντισημιτών και ο αντισημίτης δημαγωγός Adolf Stoecker, αρχηγός του Χριστιανο-Κοινωνικού Κόμματος, διακήρυξε στις 30 Μαρτίου 1886 ότι «*αυτές τις δυνάμεις [...] που, με τον καπιταλισμό στο ένα χέρι και την επανάσταση στο άλλο, συνθλίβουν το λαό [και που] προέρχονται [...] από τον εβραϊσμό*». Για όλα τα κακά στον κόσμο φταίνε δηλαδή οι Εβραίοι!

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ σε πολλά κείμενα λογοτεχνών

κυρίως του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα γινόταν σύνδεση του αντιεβραϊσμού με τον ρατσισμό.

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΥΤΑ διαπνέονταν από αναπαραγωγή των αντισημιτικών μυθευμάτων (π.χ., οι Εβραίοι πίνουν τη Μ. Παρασκευή το αίμα χριστιανόπαιδων!) με απώτερο σκοπό να καταστρέψουν τις σχέσεις επικοινωνίας και φιλίας μεταξύ των Εβραίων και των Χριστιανών. Ήταν τότε η εποχή που οι Εβραίοι βρίσκονταν διασκορπισμένοι σ' ολόκληρο σχεδόν τον ελληνικό χώρο και συμβιούσαν αρμονικά με τους Χριστιανούς συμπολίτες τους. Στην προσπάθεια αυτή του θρησκευτικού ρατσιστικού λαϊκισμού έπαιζαν ρόλο και παράγοντες της Ορθόδοξης Εκκλησίας και γι' αυτό η Ιερά Σύνοδος όπως και φωτισμένα πνεύματα Ιεραρχών είχαν κατά καιρούς αναγκαστεί να παρέμβουν και να καταδικάσουν την ψευδολογή αντισημιτική προπαγάνδα.

ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ, οπότε παγκόσμια διαπιστώθηκε ότι ο αντισημιτισμός χρησιμοποιήθηκε από τους Ναζί για να επιτύχουν το Ολοκαύτωμα και τις λοιπές καταστροφές που επέφεραν στην ανθρωπότητα, ο αντιεβραϊσμός περιορίστηκε. Παρέμεινε ο αντισημιτισμός ως δύναμη στα χέρια των λαϊκιστών που τον χρησιμοποιούσαν «προς ίδιον όφελος», οι περισσότεροι με θρησκευτικολαϊκά κίνητρα, οι δε άλλοι για ευτελείς πολιτικοκοινωνικούς σκοπούς.

ΠΡΟΣΦΑΤΑ στη σύνδεση της μισαλλοδοξίας του ρατσισμού με τον λαϊκισμό με την πρόσμιξη του αντιεβραϊσμού σημειώθηκαν κάποια περιστατικά που βρίσκονται στα όρια του παραλογισμού. Τα κυριότερα των οποίων είναι δύο:

Συνέχεια στη σελ. 20

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: «Οι επτά ραββίνοι στην Ιερουσαλήμ», πίνακας του Θεόδωρου Ράλλη (1852-1909).

Η προσφορά της Παλαιάς Διαθήκης

Ομιλία του Μητροπολίτη Αλεξανδρουπόλεως κ. Άνθιμου

Απευθυνόμενος σε ομάδα Εβραίων τουριστών από τη Γαλλία ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως κ. Άνθιμος είπε τα παρακάτω που αποτελούν φωνή γνώσεως, σοφίας και θρησκευτικού σεβασμού.

«**Π**ολλοί στην εποχή μας αμφισβητούν την αξία και την προσφορά της Παλαιάς Διαθήκης στο σύνολο πολιτισμό. Κάποιοι την πολεμούν και την αποδοκιμάζουν. Κάνουν λάθος. Η Παλαιά Διαθήκη είναι το δεύτερο δώρο του Θεού προς τον άνθρωπο. Το πρώτο ήταν η λογική και αυτεξούσια ζωή. Όταν άλλοι λαοί σκιαμαχούσαν στο σκοτάδι, ο βιβλικός Ισραήλ μιλούσε με το Θεό. Όταν άλλοι λαοί υποψιάζονταν περί του Θεού και προσπαθούσαν να τον εντοπίσουν στα πολυπρόσωπα είδωλα, ο Ισραήλ συνήπτε συμφωνίες μαζί του. Όταν άλλοι λαοί θυσιάζαν τα παιδιά τους για να εξευμενίσουν το θείο, ο Ισραήλ έφαλε και υμνούσε το Θεό και φρόντιζε να μειώνει την απόσταση που τον χώριζε απ' αυτόν.

Τα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης χειραγώγησαν τον αρχαίο άνθρωπο βγάζοντάς τον από τους αιώνες της βαρβαρότητας σε αρκετά ξέφωτα πολιτισμού. Στην επικράτεια που κινήθηκε ο λαός του Θεού έκτισε, με τα «οικοδομικά υλικά» που βρήκε, τις βάσεις για τη διαχρονική θρησκευτικότητα του πλανήτη.

Τα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης διαβάζονται πολλαπλά και αναδύουν ένα άρωμα εμπιστοσύνης στο Θεό και πώς αυτή επαναποκτάται όταν κλονίζε-

ται. Στη σχέση μας με το Θεό, όλοι έχουμε έναν εβραίο μέσα μας, μέχρι σήμερα.

Η Χριστιανική Εκκλησία δεν πρέπει να λησμονήσει ποτέ την οφειλή της στην Παλαιά Διαθήκη και στο λαό του Ισραήλ ως «παιδαγωγόν εις Χριστόν». Υπήρξαν ακραίες εποχές που την λησμόνησε και τότε έπραξε αντιχριστιανικά και απάνθρωπα.

Είναι καιρός πια να συζητήσουμε με βάση την Παλαιά Διαθήκη και να σεβαστούμε την προσφορά της στον σύνολο πολιτισμό. Για να γίνει κατανοητή αυτή η ανάγκη, προσπαθείστε να αφαιρέσετε από τη παγκόσμια νομοθεσία, από τα ήθη, από την τέχνη, από τον ανθρωπισμό όσα προσέφερε η Παλαιά Διαθήκη και τότε θα καταλάβετε πόσο τραγικά φτωχός και ανούσιος θα μείνει ο κόσμος. Προσπαθείστε να διαβάσετε την Καινή Διαθήκη, χωρίς να έχετε ακούσει τίποτε για την Παλαιά και τότε δεν θα καταλάβετε παρά ελάχιστα αποσπάσματα.

Είτε, λοιπόν, μας αρέσει είτε όχι, «τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶναι ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ οἱ διαθήκες καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λατρεία καὶ οἱ ἐπαγγελίες. Δικοὶ τοὺς εἶναι οἱ πατέρες μας καὶ ἀπ' αὐτοὺς κατάγεται ἄνθρωπινως ὁ Χριστός» (Ρωμ. 9,4-5). Είναι χρήσιμο να το θυμόμαστε αυτό πάντα. Και να το αναγνωρίζουμε».

Η Γυναίκα στην Παλαιά Διαθήκη

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΥ

Η επιστροφή της Ιουδήθ στη Βετελούα

Οι γυναίκες του Ισραήλ που ζούσαν σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία είχαν ελάχιστα κοινωνικά και νομικά δικαιώματα. Χωρίς την προστασία ενός άρρενα συγγενή ήταν ιδιαίτερα ευάλωτες. Ωστόσο, η Αγία Γραφή δείχνει ότι πολλές γυναίκες κατάφεραν να ασκήσουν επιρροή στην οικογένεια και στην κοινωνία.

Ως μητέρες, προφήτισσες, ηγεμονίδες και σύζυγοι, οι γυναίκες στην Παλαιά Διαθήκη κατάφεραν να διευρύνουν τα όρια του ρόλου που όριζε η ιστορική συγκυρία.

Μητέρες

Αν και η *Γένεσις* αφηγείται την ιστορία των προπατόρων του Ισραήλ υιοθετώντας μια ανδρική οπτική, ωστόσο αναγνωρίζει τον εξέχοντα ρόλο που έπαιξαν οι μητέρες στην εγκαθίδρυση του Ισραήλ. Η Σάρρα, η Ρεβέκκα, η Ραχήλ και η Λεία έγιναν σύζυγοι πατριαρχών ύστερα από συνειδητή επιλογή και, με εξαίρεση τη Σάρρα, η Παλαιά Διαθήκη αφηγείται με λεπτομέρεια το πώς οι άνδρες τους τις διάλεξαν. Οι Εβραίοι τις αποκαλούν «οι μητέρες μας...» και τα ονόματά τους ακούγονται όλο και πιο συχνά στη μη ορθόδοξη ιουδαϊκή λειτουργία.

Προφήτισσες

Αν και οι γυναίκες δεν μπορούσαν να γίνουν μέλη του ιερατείου, αρκετές από αυτές στην Παλαιά Διαθήκη αποκαλούνται προφήτισσες. Η μεταγενέστερη ιουδαϊκή παράδοση κατονομάζει επτά τέτοιες γυναίκες (Σάρρα, Μαριάμ, Δεββώρα, Άννα, Αβιγαία, Όλδα και Εσθήρ), αλλά μόνο οι τρεις κατέχουν τον τίτλο της προφήτισσας στην Παλαιά Διαθήκη. Η πρώτη είναι η Μαριάμ, η αδερφή του Ααρών και του Μωυσή, που οδήγησε τις Ισραηλίτισσες σε ένα γιορταστικό χορό και έψαλε έναν ύμνο στον Θεό -«άσωμεν τω Κυρίω ενδόξως γαρ δεδόξασται»- μετά τη διάβαση

της Ερυθράς Θάλασσας (*Εξοδος* 15:20-21). Η παράδοση διασώζει τον τόπο του θανάτου και του ενταφιασμού της (*Αριθμοί* 20:1), αλλά και τον πρωταγωνιστικό ρόλο της στην Έξοδο (*Μιχαίας* 6:4), καθώς και την προσβολή της από λέπρα (η τιμωρία της επειδή αμφισβήτησε τον Μωυσή, *Δευτερονόμιον* 24:9, πρβλ. *Αριθμοί* 12:1-16). Προφήτισσα αποκαλείται και η Δεββώρα. Η «ωδή της Δεββώρας», μια από τις αρχαιότερες περικοπές στην Παλαιά Διαθήκη, τη χαρακτηρίζει «μητέρα για το βασίλειο του Ισραήλ» (*Κριταί* 5:7) και υπογραμμίζει ότι οι φυλές του Ισραήλ ενώθηκαν υπό την ηγεσία της.

Τέλος, η Όλδα ήταν προφήτισσα στα χρόνια του βασιλιά του Ιούδα, Ιωσία. Μετά την ανεύρεση του βιβλίου του νόμου στον Ναό, αντιπροσωπεία του Ιωσία παρουσιάστηκε σ' αυτήν για να πιστοποιήσει τη γνησιότητα του βιβλίου. Η Όλδα τότε έστειλε ένα μήνυμα προς τον βασιλιά: ότι ο Θεός θα τον άφηνε να πεθάνει ειρηνικά, ώστε να μη δει τις συμφορές που θα έπλητταν το βασίλειο του Ιούδα (*Β' Παραλειπομένων* 34: 14-22).

Ηγεμονίδες

Οι γυναίκες ηγεμόνες παριστάνονται είτε καλές είτε κακές. Η κριτής και προφήτισσα Δεββώρα ήταν καλή, αλλά η Ιεζάβελ, σύζυγος του βασιλιά Αχαάβ του Ισραήλ (*Γ' Βασιλειών* 16:31) τον 9ο αι. π.Χ. κατεδίωξε τους προφήτες του Θεού (*Γ' Βασιλειών* 18:13, 19:1-3) και συνωμότησε για τον θάνατο του Ναβουθαί, ώστε να σφετεριστεί

τη γη του (*Γ' Βασιλειών* 21:1-16). Αντίστοιχα η Αθαλία ή Γοθολία, κόρη του Αχαάβ και της Ιεζάβελ, κατέλαβε την εξουσία στο βασίλειο του Ιούδα αφού κατέσφαξε όλα τα μέλη της βασιλικής οικογένειας και βασίλευσε για έξι χρόνια ωσότου εκθρονίστηκε με πραξικόπημα (*Δ' Βασιλειών* 11:1-20). Οι ενέργειες της Αθαλίας μπορούν να κατανοηθούν αν λάβουμε υπόψη ότι ήταν βασιλομήτωρ και ότι η ιδιότητα αυτή ήταν ένα σημαντικό επίσημο αξίωμα (*Α' Βασιλειών* 2:19-15:9-10, 13).

Σύζυγοι και μητέρες

Οι γυναίκες ήταν πάνω απ' όλα σύζυγοι, μητέρες και νοικοκυρές. Το πορτραίτο της «άξιας γυναίκας» στο βιβλίο των *Παροιμιών* (31:10-31) παρουσιάζει τις αρμοδιότητες που έχει μια γυναίκα στη σφαίρα του σπιτιού. Επομένως δεν πρέπει να μας εκπλήσσει ο σημαντικός ρόλος των γυναικών στην οικογένεια. Χάρη στο σχέδιο της Ρεβέκκας, ο γιος της, ο Ιακώβ, σφετερίζεται την ευλογία του πατέρα του, του Ισαάκ, η οποία προοριζόταν για τον αδελφό του (*Γένεσις* 27:1-40). Οι χήρες Ρουθ και Νωεμίν αξιοποιούν τους νόμους περί συγγένειας, ώστε να εξασφαλίσουν ένα σύζυγο για τη Ρουθ (*Ρουθ* 2-4), ενώ η Άννα παίρνει την πρωτοβουλία και προσεύχεται για την απόκτηση γιου (του Σαμουήλ), παρότι ο σύζυγός της έχει αποδεχθεί τη στειρότητά της (*Α' Βασιλειών* 1:1-28). Ένας απόηχος από την προσευχή της Άννας (*Α' Βασιλειών* 2:1-10), που έχει προφητική χροιά, εκφράζεται στο «Μεγαλυνάριο της Μαρίας»

στην Καινή Διαθήκη (*Λουκάς* 1:46-55). Σε ένα λιγότερο πνευματικό επίπεδο, η διπλωματικότητα της Αβιγαίας κατευνάζει την οργή του Δαβίδ μετά την φιλοξενία του συζύγου της, του Νάβαλ. Έτσι η Αβιγαία εμποδίζει τον Δαβίδ να σκοτώσει χωρίς λόγο ή να πάρει ο ίδιος εκδίκηση για τον εαυτό του (*Α' Βασιλειών* 25:2-35). Επίσης οι γυναίκες εμφανίζονται ως μαιές (*Εξοδος* 1:15-2, *Α' Βασιλειών* 4:20), μάντισσες (*Α' Βασιλειών* 28).

Ακόμη βόσκουν πρόβατα (*Γένεσις* 29:9), θερίζουν (*Ρουθ* 2:8-9), κατασκευάζουν αρώματα, μαγειρεύουν και ζυμώνουν (*Α' Βασιλειών* 8:13), ενώ δεν λείπουν και αυτές που ασκούν την πορνεία, είτε την ιερή είτε την κοσμική (*Δευτερονόμιον* 23:17-18, *Α' Βασιλειών* 3-16). Όλα αυτά δείχνουν ότι παρά τον περιορισμένο δημόσιο ρόλο τους και την κατώτερη νομική θέση τους, η παρουσία και η επιρροή των γυναικών στην ισραηλιτική κοινωνία δεν ήταν καθόλου αμελητέα.

Γάμος και οικογένεια

Μέσα από τις ιστορίες και τους νόμους της, η Παλαιά Διαθήκη παρουσιάζει ένα οργανωμένο σύστημα οικογενειών και γενεών, που προσφέρει προστασία στα μέλη του και λειτουργεί έτσι ώστε να διατηρεί τα περιουσιακά στοιχεία του και την κυριότητα της προγονικής γης του.

Το να ανήκεις σε κάποια οικογένεια και μ' αυτό τον τρόπο να εξασφαλίζεις τη μεταβίβαση της περιουσίας από γενιά σε γενιά ήταν σημαντικό θέμα στο αρχαίο

Ισραήλ, ιδιαίτερα μετά την πτώση της μοναρχίας και των εθνικών πολιτικών συστημάτων. Σ' αυτό το σύστημα, ο γάμος έπαιξε καθοριστικό ρόλο.

Οικογένεια και φυλή

Η άμεση οικογένεια κάθε Ισραηλίτη ήταν γνωστή ως «οικογένεια» ή «οικογένεια του πατέρα». Κάθε οικογένεια αποτελούσε τον κλάδο μιας ευρύτερης οικογένειας, ή «πατριάς», ή «συγγένειας». Τα μέλη της θεωρούσαν εαυτά απογόνους ενός κοινού προγόνου και προστάτευαν το ένα το άλλο. Μετά τον γάμο, οι γυναίκες άφηναν την οικογένειά τους για να μπουν σ' αυτήν του συζύγου τους, ενώ η περιουσία τους γινόταν δική του. Αν αυτή η περιουσία περιελάμβανε γη τότε έπρεπε να παντρευτούν κάποιον από την ίδια φυλή για να αποφύγουν την απώλειά της (Αριθμοί 36:1-12).

Παρομοίως, αν ένας άντρας αναγκαζόταν να πουλήσει μέρος της ιδιοκτησίας του, ήταν οικογενειακό καθήκον να την εξαγοράσει και να την κρατήσει κάποιος συγγενής ωσότου εκείνος μπορέσει να την εξαγοράσει (Λευιτικόν 25:25-28). Αυτοί οι νόμοι αφορούσαν μόνο την καλλιεργήσιμη γη και όχι ιδιοκτησίες στην πόλη. Το σύστημα της οικογένειας και της φυλής συνδεόταν με τη ζωή στην ύπαιθρο, μακριά από την πόλη και τους κρατικούς θεσμούς. Μετά τη «Μετοικεσία Βαβυλώνας», μια νέα ομάδα οικογενειών, «η οικογένεια των πατέρων», που σχηματίστηκε ανάμεσα στις εξόριστες οικογένειες των ηγετικών τάξεων, ενδιαφε-

ρόταν να ανακτήσει το κύρος και την περιουσία της οικογένειας.

Η Παλαιά Διαθήκη δεν μας δίνει σαφή εικόνα των γαμήλιων εθίμων. Φαίνεται ότι η πολυγαμία θεωρείτο φυσιολογική: οι πλούσιοι είχαν περισσότερες γυναίκες και ερωμένες από τους φτωχούς, που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να τις συντηρήσουν.

Οι γυναίκες μπορούσαν να παντρευτούν μόνο ένα σύζυγο τη φορά. Οι γάμοι κανονίζονταν και πραγματοποιούνταν ανάμεσα σε μέλη της ίδιας φυλής, όταν αυτά βρίσκονταν σε πολύ νεαρή ηλικία. Ωστόσο, αναφέρονται και ερωτικές συννευρέσεις πριν τον γάμο, και το ζευγάρι μπορούσε να διευθετήσει το θέμα μόνο του (Δευτερονόμιον 22:28-29). Οι γάμοι λύνονταν είτε με διαζύγιο που επέτρεπε και στους δύο συντρόφους να ξαναπαντρευτούν (όχι όμως μεταξύ τους) είτε με τον θάνατο ενός από τους δύο. Αν πέθαινε ο σύζυγος χωρίς να αφήσει παιδιά, τότε ήταν καθήκον της οικογένειας, όχι όμως και απόλυτη υποχρέωση, να παντρευτεί τη χήρα ένας από τους αδελφούς του. Οι χήροι ήταν ελεύθεροι να ξαναπαντρευτούν. Καθώς η περιουσία περνούσε φυσιολογικά στους αρσενικούς κληρονόμους, ο γάμος προσέφερε στις γυναίκες οικονομική προστασία, ενώ η ευαίσθητη κατάσταση των γυναικών που έμεναν χήρες είναι συνηθισμένο θέμα (Δευτερονόμιον 27:19). Ο θεσμός του γάμου θεωρείτο ιερός (Ψαλμοί 127-Παροιμίες 31:10-31) και ήταν το κλειδί για την κατανόηση της σχέσης του Θεού με τον

λαό του Ισραήλ. Η μονογαμία (ένα ιδανικό που συνηθιζόταν όλο και περισσότερο) αντιπροσωπεύει την επιλογή του Ισραήλ από τον Θεό και την αφοσίωση του Θεού στον «περιούσιο» λαό. Στα κεφάλαια 1-3 του *Ωσηέ* και στα ακόλουθα Προφητικά Βιβλία (*Ιερεμίας* 3:1-5, *Ησαΐας* 54:5-8), η σχέση τους παρομοιάζεται με γαμήλιο δεσμό. Ενώ άλλοι θεοί και θεές μπορούν να παντρευτούν μεταξύ τους, ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης δεν έχει κάποια θεία σύντροφο και είναι «νυμφευμένος» με τον Ισραήλ.

Τα γηρατειά

Οι Ισραηλίτες πίστευαν ότι τα 70 έτη ήταν το φυσιολογικό όριο ζωής του ανθρώπου (*Ψαλμοί* 90:10) και τα 120 το ανώτατο όριο (*Γένεσις* 6:3), αν και λίγοι έφταναν αυτήν την ηλικία. Ο *Εκκλησιαστής* (12:1-7) περιγράφει τα γεράματα ως εποχή αδυναμίας και εξασθενημένων αισθήσεων. Ωστόσο, το να φτάνει κάποιος σε προχωρημένη ηλικία θεωρείτο αξιοσέβαστο κατόρθωμα, που δήλωνε τη θεία ευλογία. Πολλοί σπουδαίοι άνδρες στην Παλαιά Διαθήκη έζησαν ως τα βαθιά γεράματα.

Μοιχεία

Στην Παλαιά Διαθήκη μοιχεία θεωρείται η σεξουαλική συννεύρωση ενός άνδρα και μιας γυναίκας παντρεμένης με άλλον. Δεν περιλαμβάνει σχέσεις ανάμεσα σε παντρεμένους άνδρες και ανύπαντρες γυναίκες.

Η μοιχεία δεν αντιμετωπίζεται ως ένα απλό θέμα απιστίας

ανάμεσα στους δυο συζύγους, αλλά αφορά κυρίως την ανάγκη να εξασφαλιστεί η νομιμότητα των κληρονόμων. Κάποιες φορές παρουσιάζεται σαν έγκλημα που διέπραξε ένας άνδρας προς έναν άλλο (*Γένεσις* 39:8-9). Είναι οι σεξουαλικές σχέσεις ενός άνδρα (παντρεμένου ή όχι) με μια παντρεμένη γυναίκα, όχι με μια ελεύθερη, χωρισμένη ή χήρα. Η μοιχεία τιμωρείται με θάνατο (*Λευιτικόν* 20:10, *Δευτερονόμιον* 22:22), αν και ο απατημένος σύζυγος είχε ίσως τη δυνατότητα να επιλέξει ο ίδιος την τιμωρία. Είναι πιθανό ότι απογύμνωσαν τη μοιχαλίδα δημόσια πριν την εκτελέσουν (*Ωσηέ* 2:4-5). Είναι επίσης πιθανόν ότι και οι δύο λιθοβολούνταν μέχρι θανάτου, αν και ο τρόπος της θανάτωσης δεν προσδιορίζεται στους νόμους.

Η μοιχεία ήταν ένα από τα σοβαρότερα εγκλήματα, ίσως επειδή συνδέεται με την προδοσία του Ισραήλ προς τον Θεό. Η αναζήτηση άλλων θεών από τον λαό του συγκρίνεται με τον πόθο που οδηγεί στη μοιχεία (*Ιεζεκιήλ* 16, *Ιερεμίας* 2:20-25, 3:6-10). Στα διδακτικά έργα (*Παροιμίες* 6:20-35) η μοιχεία σχετίζεται με την αφροσύνη.

Έρωτας και ερωτισμός στην Παλαιά Διαθήκη

Ερωτικά σχήματα λόγου χρησιμοποιούνται ευρέως στην Παλαιά Διαθήκη, στους νόμους του *Λευιτικού*, στην ερωτική ποίηση του *Άσμα-τος Ασμάτων* και στις προφητικές παραινέσεις. Όμως η ίδια η γενετήσια πράξη δεν αποτελεί βασικό ζήτημα. Σπάνια αντιμε-

τωπίζεται ως ηθικό θέμα ευθέως.

Όταν διαβάζουμε την Παλαιά Διαθήκη, πρέπει να έχουμε στον νου μας ότι οι βιβλικοί συγγραφείς αντιμετωπίζουν την ερωτική επαφή και την τεκνοποιία πολύ διαφορετικά από εμάς. Πίστευαν ότι η εγκυμοσύνη εξαρτάται από τη γυναίκα που δέχεται τον «σπόρο» του άνδρα. Φαίνεται πως αγνοούσαν ότι το σπέρμα ήταν το όχημα του σπερματοζωαρίου και ότι ο άνδρας που το παρήγε μπορεί να ήταν στείρος. Επίσης, μάλλον δεν γνώριζαν για το ωάριο και μολονότι τα κληρονομικά χαρακτηριστικά υποδήλωναν ότι η γυναίκα ήταν κάτι περισσότερο από ένα δοχείο, η δημιουργία του εμβρύου παρέμενε μυστήριο (*Ιερεμίας* 1:5). Ωστόσο ήταν ενήμεροι για την εμμηνόπαυση (*Γένεσις* 17:17) και ίσως και για τη σχέση ανάμεσα στη γονιμότητα και στην εμμηνόρροια της γυναίκας (*Λευιτικόν* 15:19. πρβλ. *Β' Βασιλειών* 11:4). Αν και ο Αυνάν αποδοκιμάστηκε, επειδή απέφυγε να καταστήσει έγκυο τη Θάμαρ παρά το καθήκον του (*Γένεσις* 38:9-10), δεν υπάρχει ένδειξη ότι η τεκνοποιία θεωρείτο ο μόνος στόχος της ερωτικής συνένωσης. Αυτή η ορμή ερμηνεύεται στη *Γένεσι* (2:23-24) ως μια ανάγκη να ενωθούν οι εραστές σε ένα σώμα, καθώς η γυναίκα είχε πλαστεί από το σώμα του άνδρα. Στη *Γένεσι* 3:16, η αγάπη της γυναίκας για τον άνδρα την οδηγεί να συννευρευθεί μαζί του, παρά την προοπτική της τεκνοποιίας, που ήταν πολύ επικίνδυνη στον αρχαίο κόσμο. Η ερωτική επαφή εξυμνείται πιο φανερά στο *Άσμα Ασμάτων*. Παρεμπιπτόντως, πουθενά στην

Παλαιά Διαθήκη δεν γίνεται ρητή αναφορά σε ερωτική συνένωση χωρίς διείσδυση, που ίσως δεν εμπίπτει στους νόμους περί σεξουαλικών σχέσεων. Η αντισύλληψη δεν αναφέρεται, αν και η ιστορία του Αυνάν δηλώνει γνώση της διακεκομμένης συνουσίας, ενώ μακρές περιόδους θηλασμού (τρία χρόνια στο *Β' Μακκαβαίων* 7:27) ρύθμιζαν τη γυναικεία γονιμότητα.

Αιμομιξία και εξωσυζυγικές σχέσεις

Η άποψη ότι οι δύο εραστές ενώνονται σε ένα σώμα χρησιμοποιείται για να εξηγήσει κάποιους από τους πολλούς κανόνες της αιμομιξίας (π.χ. *Λευιτικόν* 18:7). Αυτοί οι κανόνες και οι σχετικές τιμωρίες δεν ακολουθούν εμφανώς κάποια σειρά ή διάταξη. Ίσως μαρτυρούν εθιμικές πρακτικές και ταμπού που παρατηρούνται σε πολλές κοινωνίες και ενθαρρύνουν την επιγαμία ανάμεσα σε ξεχωριστές οικογενειακές ομάδες. Η αποσαφήνιση και η ρύθμιση αυτών των θεμάτων πρέπει να έγινε ιδιαίτερα σημαντική για τις σχετικά μικρές ομάδες που εξορίστηκαν στη Βαβυλώνα ή γι' αυτές που επέστρεψαν αργότερα στην Ιερουσαλήμ. Η ρύθμιση θεμάτων εξωσυζυγικού έρωτα υποκινήθηκε από πρόσθετες ανησυχίες: για τη σωστή μεταβίβαση της οικογενειακής παρουσίας ήταν απαραίτητο να είναι γνωστή η πατρότητα κάθε παιδιού· επιπλέον, ο ενήλικας Ισραηλίτης θεωρείτο ότι είχε ευρύτερα δικαιώματα, καθώς η γυναίκα, τα παιδιά, οι υπηρέτες, τα ζώα και η γη του θεωρούνταν

προεκτάσεις του εαυτού του. Σαν αποτέλεσμα, η μοιχεία αποτελούσε ένα είδος προσβολής και κλοπής. Γι' αυτό και καταδικάζεται έντονα σε όλη την Παλαιά Διαθήκη, ενώ γίνεται υπόδειγμα για το αμάρτημα του Ισραήλ που ακολούθησε άλλους θεούς.

Σύμφωνα με το *Δευτερονόμιον* (22:20 κ.ε.) μια γυναίκα έπρεπε να είναι παρθένα στον γάμο της, ενώ αν αδυνατούσε να το αποδείξει όταν την προκαλούσαν μπορούσαν να τη σκοτώσουν. Αν ένας άνδρας έκανε έρωτα με μια παρθένα ήταν υποχρεωμένος να την παντρευτεί (*Εξοδος* 22:15) και να πληρώσει

αποζημίωση στον πατέρα της.

Παρομοίως, ένας άνδρας μπορούσε να επιλέξει να παντρευτεί μια πόρνη (αν δεν ήταν ιερέας), ενώ ο πατέρας μπορούσε να μην επιτρέψει στην κόρη του αυτόν τον γάμο. Η ανδρική αγνότητα δεν διέπεται από αυστηρούς κανόνες στην Παλαιά Διαθήκη και ο χήρος Ιούδας το μόνο που φοβάται αν κοιμηθεί με μια πόρνη είναι η γελοιοποίηση (*Γένεσις* 38). Υπάρχουν όμως πολλές προειδοποιήσεις για τις γυναικείες πανουργίες (*Παροιμίες* 7).

Η επιλογή του ερωτικού συντρόφου ακολουθούσε κανόνες ακόμη και εκτός του άμε-

σου οικογενειακού κύκλου. Μετά τη Βαβυλώνια Αιχμαλωσία, απαγορεύτηκαν οι γάμοι μεταξύ Ισραηλιτών και ξένων.

Προφανώς αυτό παλαιότερα συνηθιζόταν, υποδηλώνοντας ότι νόμοι, όπως αυτός στο *Δευτερονόμιον* (7:3), δεν ήταν γνωστοί και δεν ίσχυαν πάντα.

Ομοφυλοφιλία

Η ομοδοποίηση τέτοιων κανόνων μαρτυρεί συχνά ένα σκεπτικό αδιανόητο σ' εμάς: στο *Λευιτικόν* 18:23, για παράδειγμα, η κτηνοβασία συνδέεται με το μίasma και την αισχρότητα και περιλαμβάνεται

Γάμος και Διαζύγιο στην Ιερουσαλήμ

Του ΠΛ.-ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ-ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Συναφής με το θέμα της Γυναίκας στην Παλαιά Διαθήκη είναι η διδακτορική διατριβή (Πάντειο Πανεπιστήμιο) του Πλάτωνα-Αποστόλου-Ιγνατίου Σ. Σταυρόπουλου. Στη διατριβή εξετάζονται από θρησκευτικής, κοινωνιολογικής, νομικής σκοπιάς οι γαμικές σχέσεις στην πολυπολιτισμική κοινότητα της Ιερουσαλήμ τόσο ιστορικά όσο και συγχρονικά.

Στόχος της εργασίας είναι α) προσέγγιση και κοινωνιολογική έρευνα, στο θεσμικό πλαίσιο γάμος -διαζύγιο των θρησκειών του μονοθεϊσμού, μέσα στο κράτος του Ισραήλ, και β) η μελέτη της τάσης που διαμορφώνεται σήμε-

Ο Ισαάκ και η γυναίκα του Ρεβέκκα.
Πίνακας του Ρέμπραντ με τίτλο
«Η Ιουδαία νύφη».

ρα στα ζευγάρια, όσον αφορά στην τέλεση γάμων, στην έκδοση διαζυγίων, στην άτυπη συμβίωση ζευγαριών, και πώς μπορεί να επηρεάζονται στο μέλλον. Η επιλογή της Ιερουσαλήμ έγινε γιατί αποτελεί το αρχαιότερο και χαρακτηριστικότερο παράδειγμα πολυπολιτισμικής κοινωνίας και επί πλέον είναι μια πόλη μεταναστών, αλλά και σημείο θερμών πολιτικών συγκρούσεων (ίσως το σημαντικότερο διεθνώς τα τελευταία εξήντα χρόνια).

Παρακολουθήθηκε η πόλη της Ιερουσαλήμ, ως προς τα της ιστορικής της πορείας, τα της δημογραφίας της και της εικόνας, που παρουσιάζουν τα κοινωνιομετρικά στοιχεία και η οικονομία της. Ακο-

νεται στην ίδια ομάδα με την επαφή με γυναίκα που έχει έμμηνο ρύση, τη μοιχεία και την ανδρική ομοφυλοφιλία.

Η τελευταία καταδικάζεται και στο *Λευιτικόν* 20:13: «Αν κάποιος συννευρεθεί με άνδρα όπως συννευρίσκειται με γυναίκα, διαπράττουν και οι δυο πράξη βδελυρή. Πρέπει εξάπαντος να θανατωθούν και θα είναι οι ίδιοι υπεύθυνοι για τον θάνατό τους».

Το εδάφιο μάλλον αναφέρεται σε ομοφυλοφιλικό έρωτα με διείσδυση: ο λεσβιακός έρωτας δεν αναφέρεται πουθενά στην Παλαιά Διαθήκη.

Εκτός από αυτές τις απαγο-

ρεύσεις, δεν δίνεται μεγάλη σημασία στην ομοφυλοφιλία. Οι ιστορίες στη *Γένεσι* (19), σχετικά με τους άνδρες στα Σόδομα, και στους *Κριτάς* 19:22-30, όπου προσβάλλεται σεξουαλικά ένας φιλοξενούμενος, αφορούν σε ομοφυλοφιλικό βιασμό από ετεροφυλόφιλους: αυτό θεωρείτο στον αρχαίο κόσμο ως μια ταπεινωτική μορφή προσβολής.

Βιβλιογραφία

- Σάββα Αγουριδή, *Ιστορία της Θρησκείας του Ισραήλ*, Αθήνα, «Ελληνικά Γράμματα» 1995.
- Βασιλείου Βέλλα, *Χρονολογικοί Πίνακες της Ισραηλιτικής Ιστορίας*, Αθήνα 1956-1966, *Θρησκευτικά*

Προσωπικότητες της Παλαιάς Διαθήκης, Αθήνα 1957-1963, *Εβραϊκή Αρχαιολογία*, Αθήνα, «Αποστολική Διακονία», 1980.

- Δαμιανού Δόικου, *Συνοπτική Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1981.
- Μιλτιάδη Κωνσταντίνου, *Ρήμα Κυρίου Κραταίων - Αφηγηματικά Κείμενα από την Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη, «Πουρναράς» 1999 (1990).
- Βάλτερ Τσίμμερλι (Walther Zimmerli), *Επίτομη θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, μετ. Β. Στογιάννου, Αθήνα 1981.

[Κείμενο και εικονογράφιση από το περιοδικό *Ιστορία*, τεύχος 436 - Οκτώβριος 2004]

λούθως γίνεται παρουσίαση των τριών θρησκευτικών παραδόσεων περί γάμου - διαζυγίου στην Ιερουσαλήμ χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο θεολογικό και νομικό επίπεδο, γιατί η έρευνα αφορούσε πρωτίστως σε ανθρωπολογικά και κοινωνιολογικά δεδομένα. Τέλος, παρουσιάζονται αναλύσεις από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία του Κράτους του Ισραήλ, σχετικά με τα της δημογραφίας του γάμου και του διαζυγίου στη σύγχρονη Ιερουσαλήμ, ενώ ακόμα παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα από σύγχρονη έρευνα - δημοσκόπηση και εκτιμήσεις για το μέλλον. Στην εργασία εξετάζονται, ο γάμος και το διαζύγιο στην σημερινή Ιερουσαλήμ. Εξετάζονται: (Α) το παρόν αλλά και το ιστορικό υπόβαθρο των γαμικών σχέσεων στις τρεις μεγάλες μονοθεϊστικές παραδόσεις της πόλης (Ιουδαϊσμός, Χριστιανισμός, Μωαμεθανισμός), (Β) οι κοινωνικές διαστάσεις των γαμικών σχέσεων και το παρόν των γαμικών σχέσεων, και (Γ) οι πολιτικές αλλαγές που συνοδεύουν την εικόνα αυτής της εξέλιξης. Εκτιμώντας, το μέλλον των γαμικών σχέσεων, συμπεραίνεται, ότι αν δεν επισυμβούν σημαντικές νομικές διαφοροποιήσεις στο καθεστώς του γάμου, και αν δεν δημιουργηθούν συνθήκες αποδέσμευσης από τον θρησκευτικό έλεγχο, τα ποσοστά αποχής

των γυναικών από το γάμο θα αυξηθούν δραματικά, ενώ ταυτόχρονα μια σημαντική πλειοψηφία των νέων ανδρών θα συνεχίσει να συντηρητικοποιείται σαν αποτέλεσμα της πολιτικής έντασης και της ενίσχυσης των ιδεολογημάτων.

Αναδεικνύονται επίσης τα δύο πρόσωπα της πολυπολιτισμικότητας, όπως αυτά καταγράφονται στο παράδειγμα της Ιερουσαλήμ. Της ετερότητας σαν συναλληλίας από την μία και της ταυτότητας σαν διασπαστικής δύναμης από την άλλη. Σε αυτό το πλαίσιο οι θρησκευτικές παραδόσεις φαίνονται να παίζουν έναν κεντρικό ρόλο. Έναν ρόλο όμως που δεν τον επιλέγουν και δεν τον καθορίζουν από μόνες τους, αλλά σαν εργαλεία ιδεολογικών προσταγμάτων. Οι κοινωνίες που συνθέτουν το όλο κοινωνικό σώμα, αυτής της πολυεθνικής κοινωνίας, όταν δεν καθορίζονται από την συμβολική θέσπιση των επιμέρους πολιτικών φαντασιακών, προσπαθούν να βρουν τη δική τους συμβολική έκφραση. Σε αυτήν την προσπάθεια το βάρος κύρια πέφτει στις γυναίκες, που δέχονται τον μέγιστο όγκο της πίεσης, που ασκούν τα πολιτικά φαντασιακά. Η αντοχή, η πολιτική και η θεολογική τους ευρηματικότητα, θα καθορίσουν το μέλλον του πολυπολιτισμικού αυτού παραδείγματος.

Προπολεμική φωτογραφία της Λέλας Καραγιάννη με κομψή εμφάνιση και καπέλο της εποχής.

Λέλα Καραγιάννη (1898-1944)

Ηρωίδα της Ελληνικής Αντίστασης
Ελληνίδα «Δίκαιος των Εθνών»

Του ΣΤΕΛΙΟΥ ΠΕΡΡΑΚΗ

Τον Νοέμβριο του 2011 η υπηρεσία Yad Vashem του Ισραήλ αναγνώρισε την ηρωίδα της Ελληνικής Εθνικής Αντίστασης Λέλα Καραγιάννη ως «Δίκαιη των Εθνών» (“Righteous Among the Nations”), τιμητικός τίτλος που δίνεται σε πρόσωπα που βοήθησαν με ανιδιοτέλεια τους Εβραίους συνανθρώπους τους στα χρόνια του Ολοκαυτώματος. Για μια τέτοια διάκριση το Yad Vashem απαιτεί αυστηρά αποδεικτικά στοιχεία υπό τη μορφή προσωπικών μαρτυριών ατόμων που σώθηκαν χάρις στις ενέργειες του τιμωμένου προσώπου. Τη στιγμή που γράφεται αυτό το άρθρο (Ιούλιος-Αύγουστος του 2012) η ημερομηνία της τελετής απονομής δεν έχει ακόμα καθορισθεί, αλλά αναμένεται να λάβει χώρα προσεχώς. Ο σκοπός αυτού του άρθρου είναι να παρουσιάσει στους αναγνώστες των «Χρονικών» τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για την αναγνώριση της Καραγιάννη από το Yad Vashem, αλλά και να ζητήσει τη βοήθειά τους για τη συλλογή συμπληρωματικών στοιχείων, αν υπάρχουν, για άλλα πρόσωπα καθώς και για την ταυτοποίηση κάποιων που βοήθησε η Λέλα τις τραγικές εκείνες μέρες του 1943-1944.

Η ζωή και η αντιστασιακή δράση της Λέλας Καραγιάννη¹

Το 1941 η Λέλα Καραγιάννη ήταν μια Αθηναία σπιτονοικοκυρά που, αν και μόνο 43 ετών, είχε αποκτήσει επτά παιδιά ηλικίας από 26 μέχρι 3 ετών, η ανατροφή των οποίων είχε αποτελέσει μέχρι τότε τη μόνη της απασχόληση. Μπήκε στην Αντίσταση με

όλη της την οικογένεια² και έγινε άμισθο μέλος των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών απ’ τις πρώτες κιόλας μέρες της Κατοχής. Άρχισε με την περίθαλψη Άγγλων στρατιωτών που είχαν αποκοπεί στην Αθήνα με την προέλαση του Γερμανικού στρατού, συνέχισε με την οργάνωση αποδράσεων αιχμαλώτων που είχαν συλληφθεί στη μάχη της Κρήτης και εξελίχθηκε βαθμιαία σε σημαντικό αντιστασιακό παράγοντα στην κατοχική Αθήνα. Η αντιστασιακή οργάνωση που ίδρυσε και που την ονόμασε «Μπουμπουλίνα» ασχολήθηκε με ποικίλες δραστηριότητες που περιελάμβαναν τη συλλογή στρατιωτικών πληροφοριών, την υποστήριξη σε ομάδες σαμποτάζ, και τη φυγάδευση Ελλήνων και ξένων στρατιωτικών και εθελοντών απ’ την κατεχόμενη Αθήνα.

Η δράση της Λέλας στο πλαίσιο των άλλων μυστικών υπηρεσιών δεν έχει πλήρως ερευνηθεί, αλλά πρέπει να ήταν αρκετά σημαντική. Η Λέλα είχε αποκτήσει πρόσβαση σε ανώτερα στελέχη της αντίστασης στην κατοχική Αθήνα, όπως ο αστυνομικός διευθυντής Άγγελος Έμπερτ, ο Σπύρος Κώτσης της οργάνωσης «Μίδας» και διάφορα στελέχη της μεγάλης αντιστασιακής οργάνωσης «Απόλλων». ³ Οι επαφές αυτές φάνηκαν ιδιαίτερα χρήσιμες όταν ήλθε ο καιρός να βοηθήσει τους διωκόμενους Εβραίους που ζήτησαν τη βοήθειά της. Δυστυχώς, η Λέλα συνελήφθη από τους Γερμανούς τον Ιούλιο του 1944 και εκτελέστηκε στο Χαϊδάρι στις 8 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους ύστερα από άγρια βασανιστήρια που υπέστη στη διάρκεια της φυλάκισής της. ⁴ Στα χρόνια του πολέμου η οικογένεια Καραγιάν-

νη ζούσε σε μια μονοκατοικία κοντά στην Πλατεία Αμερικής, στην οδό Λήμνου, σήμερα οδός Λέλα Καραγιάννη. Η περιοχή εκείνη κατοικείτο τότε κυρίως από μεσοαστούς, μεταξύ των οποίων ήσαν και μερικές ελληνόφωνες εβραϊκές οικογένειες πλήρως ενσωματωμένες στην τοπική κοινωνία. Αυτή η ενσωμάτωση αποδείχτηκε σανίδα σωτηρίας στον τελευταίο χρόνο της Κατοχής, όταν η ναζιστική τρομοκρατία που είχε ήδη καταστρέψει τη μεγάλη σεφραδίτικη κοινότητα της Θεσσαλονίκης επεκτάθηκε και στην Αθήνα μετά την κατάρρευση της Ιταλίας. Όπως θα δούμε στην εξιστόρηση συγκεκριμένων γεγονότων, το σπίτι της Λέλας στην οδό Λήμνου, το κατάστημα (φαρμακείο-αρωματοπωλείο) του άντρα της στην οδό Πατησίων (στη Στοά Φέξη), κοντά στην Πλατεία Κάνιγγος, και ένα μεικτό ιδιωτικό γυμνάσιο ονόματι «Ελικών» κοντά στο σπίτι της Λέλας στο οποίο φοιτούσαν πολλά απ' τα παιδιά της γειτονιάς, χρησίμευσαν κατά καιρούς σαν καταφύγια γι' αυτούς που προσπαθούσαν να ξεφύγουν απ' τα νύχια των ναζιστών.

Αν και είχαν ήδη εκδηλωθεί μερικά σοβαρά αντισημιτικά επεισόδια από προδοτικές οργανώσεις, η ζωή της εβραϊκής κοινότητας στην Αθήνα ήταν σχετικά ανεκτή μέχρι τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας τον Σεπτέμβριο του 1943. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε πολλά μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης είχαν καταφύγει στην Αθήνα όταν άρχισαν οι διώξεις στην πόλη τους το καλοκαίρι του 1942. Τα πράγματα άλλαξαν όμως ριζικά μετά την ιταλική κατάρρευση, αφού οι γερμανικές αρχές ανέλαβαν πια τη διοίκηση στην Αθήνα και στις άλλες πόλεις που ήσαν μέχρι τότε υπό ιταλική κυριαρχία. Αμέσως μετά άρχισαν και τις προετοιμασίες τους για να επεκτείνουν και σ' αυτές τις πόλεις την εξόντωση των ντόπιων ισραηλιτικών κοινοτήτων.

Τα μετέπειτα γεγονότα στην περίπτωση της Αθήνας είναι αρκετά γνωστά και θα γίνει μόνο μία σύντομη υπενθύμιση.⁵ Ένα μεγάλο μέρος της ισραηλιτικής κοινότητας κατάφερε να επιζήσει αποφεύγοντας τη σύλληψη απ' τους Γερμανούς, και σ' αυτό έπαιξε μεγάλο ρόλο η δραπέτευση του αρχιραββίνου Ελιέ (Ηλία) Μπαρζιλιάι, που διέφυγε στις 22 Σεπτεμβρίου του 1943 και κατέφυγε στις ανταρτοκρατούμενες περιοχές. Η διαφυγή αυτή, που είχε

οργανωθεί από την αριστερή αντιστασιακή οργάνωση ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) και τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, στέρησε τις γερμανικές αρχές από κάθε είδους πληροφορίες που θα επέτρεπαν τον εντοπισμό των μελών της κοινότητας. Έτσι οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να εκδώσουν στις 3 Οκτωβρίου μία απρόσωπη διαταγή προς τους Εβραίους της Αθήνας να παρουσιαστούν για καταγραφή στη Συναγωγή. Η διαταγή αυτή ευτυχώς δεν εισακούστηκε απ' τα περισσότερα μέλη της κοινότητας, που έγιναν έτσι φυγάδες. Όσοι υπάκουσαν στη διαταγή και πίστεψαν τις γερμανικές διαβεβαιώσεις ότι δεν θα πάθουν τίποτα έγιναν αργότερα θύματα μαζικών συλλήψεων τον Μάρτιο του 1944, με κατάληξη το στρατόπεδο θανάτου του Άουσβιτς.

Για τους καταζητούμενους φυγάδες στην κατοχική Αθήνα υπήρχαν τρεις επιλογές, που ήσαν όλες εξαιρετικά επικίνδυνες και απαιτούσαν διασυνδέσεις με οργανώσεις και άτομα που ήσαν σε θέση να βοηθήσουν: να μείνουν στην Αθήνα, να φύγουν για τις ανταρτοκρατούμενες περιοχές στα βουνά, ή να βρουν πλεούμενο για να τους μεταφέρει στην Τουρκία ή την Αίγυπτο. Η πιο απλή επιλογή ήταν βέβαια να φύγουν απ' το σπίτι τους και να εγκατασταθούν κάπου αλλού στην Αθήνα με ψεύτικο όνομα, ή να βρουν καταφύγιο στο σπίτι κάποιου Χριστιανού για όσον καιρό χρειαζόταν. Και στις δύο περιπτώσεις ο κίνδυνος της κατάδοσης ήταν μεγάλος, όχι τόσο απ' τους επαγγελματίες προδότες και συνεργάτες του εχθρού –αυτοί ήσαν λίγοι και σεσημασμένοι από την Αντίσταση⁶—όσο από ασήμαντους, αλλά ασυνείδητους ανθρώπους που προσπαθούσαν να βγάλουν λεφτά εκβιάζοντας τους φυγάδες για να μην τους προδώσουν. Και σ' αυτές τις περιπτώσεις η διασύνδεση με μία αντιστασιακή οργάνωση ήταν πολύτιμη, γιατί οι εκβιαστές ήσαν συνήθως θρασύδειλοι και μπορούσαν να τρομοκρατηθούν εύκολα με δυναμικές παρεμβάσεις.

Πολλοί φυγάδες είχαν διασυνδέσεις με το ΕΑΜ, που ήταν και η πιο μεγάλη αντιστασιακή οργάνωση. Το ΕΑΜ στα τέλη του 1943 βρισκόταν κάτω απ' τον έλεγχο του ΚΚΕ, του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος. Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι το ΕΑΜ προσέφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στις κατα-

τρεγμένες εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας, κυρίως στη Θεσσαλονίκη και τη Θεσσαλία, και ότι τα περισσότερα μέλη του ΕΑΜ που βοηθούσαν φυγάδες Εβραίους το έκαναν με αυτοθυσία και ανιδιοτέλεια. Απ' την άλλη μεριά όμως φαίνεται ότι το ΚΚΕ μέσω του ΕΑΜ απαιτούσε χρήματα απ' τους εύπορους φυγάδες για τις υπηρεσίες που τους προσέφερε. Τέτοιες απαιτήσεις δεν ήταν κατ' ανάγκην επιλήψιμες, αφού η αντίσταση χρειαζόταν χρήματα και ήταν φυσικό οι εύποροι φυγάδες να κάλυπταν τουλάχιστον τα έξοδά τους. Απ' τις μαρτυρίες όμως φαίνεται ότι οι απαιτήσεις πολλές φορές έφταναν σε εξωφρενικά όρια, ενώ απ' την άλλη μεριά η οργάνωση δεν έδινε λογαριασμό σε κανένα για το πού πήγαιναν τα χρήματα που μάζευε.⁷

Αντίθετα, για τη Λέλα Καραγιάννη και την οργάνωσή της δεν υπάρχει ούτε μία περίπτωση χρηματισμού που να έχει ποτέ αναφερθεί, είτε από βρετανούς στρατιώτες είτε από Εβραίους φυγάδες, σε όλη την αντιστασιακή της δράση. Το αρωματοπωλείο της οικογένειας Καραγιάννη έβγαζε, απ' ότι φαίνεται, αρκετά χρήματα στη διάρκεια της Κατοχής, κυρίως απ' τις αγορές που έκαναν Ιταλοί και Γερμανοί αξιωματικοί για τις ερωμένες τους.⁸ Τα χρήματα αυτά και μερικές άλλες ιδιωτικές εισφορές ήταν και οι μόνοι πόροι που διέθετε η οργάνωση της «Μπουμπουλίνας» για το αντιστασιακό της έργο, αφού ουδέποτε φαίνεται να ζήτησε αμοιβή, ούτε στη διάρκεια της Κατοχής ούτε μετά τον πόλεμο. Αντίθετα, στο αρχειακό υλικό της οργάνωσης υπάρχουν λεπτομερείς αναφορές στα χρήματα που ξόδευε η Λέλα απ' τα εισοδήματά της για να τρέφει και να ντύνει τους βρετανούς στρατιώτες που έκρυβε, ακόμα και στις πιο δύσκολες μέρες της Κατοχής.⁹

Παρόμοια ήταν και η αφιλοκερδία που έδειξε η Λέλα στις δύο περιπτώσεις εβραϊκών οικογενειών που βοήθησε, για τις οποίες έχουμε βεβαιωμένες μαρτυρίες. Όπως λέει η μια απ' αυτές, «Η Λέλα Καραγιάννη με βοήθησε για πατριωτικούς λόγους και χωρίς κανένα ατομικό συμφέρον, όπως άλλωστε βοήθησε και αμέτρητα άλλα θύματα της Γερμανικής Κατοχής, είτε ήταν Εβραίοι είτε όχι». Τα ίδια λέει και η άλλη μαρτυρία, από μια γυναίκα που ήταν τότε κοριτσάκι 11 ετών αλλά θυμόταν πολύ καλά, 64 χρόνια αργότερα, πόσο γενναϊόδωρα φιλοξενή-

θηκε στο σπίτι της Λέλας τον Ιούνιο ή Ιούλιο του 1944, λίγες μόλις μέρες πριν απ' τη σύλληψη της Λέλας που κατέληξε στην εκτέλεσή της.

Η πρώτη μαρτυρία οφείλεται στον Λέοντα Γαβριηλίδη, έναν νεαρό 18 ετών που απευθύνθηκε στη Λέλα για να τον βοηθήσει να φύγει απ' την Αθήνα για τις ανταρτοκρατούμενες περιοχές. Ο Λέων ήταν φίλος και συμμαθητής στον «Ελικώνα» του νεώτερου γιου της Λέλας και είχαν λάβει μέρος και οι δύο σε αντιστασιακές δραστηριότητες απ' το 1942. Με τη γερμανική διαταγή της 3^{ης} Οκτωβρίου του 1943 για παρουσίαση στις αρχές, ο Λέων και η οικογένειά του βρέθηκαν σε δίλημμα για το πώς θα αντιμετωπίσουν τη νέα κατάσταση. Τα επτά μέλη της οικογένειας –οι γονείς, τα τέσσερα αγόρια και η δωδεκάχρονη κόρη—είχαν όλα τους διαφορετικές αντιδράσεις στους κινδύνους που αντιμετώπιζαν, οι οποίες ήταν τελικά καθοριστικές για την επιβίωσή τους.

Δύο απ' τ' αδέρφια του Λέοντα ήταν ήδη ενταγμένα στο ΚΚΕ και έφυγαν για τις ΕΑΜοκρατούμενες περιοχές στα βουνά, όπου ο ένας τους υπηρέτησε σαν πολιτικός καθοδηγητής μέχρι το τέλος του πολέμου. Ο πατέρας της οικογένειας πίστεψε στις υποσχέσεις των Γερμανών και έδωσε το παρών μετά τις 3 Οκτωβρίου, για να συλληφθεί τον Μάρτιο στη Συναγωγή. Η μητέρα δεν είχε ακολουθήσει τον άντρα της, αλλά είχε εφοδιαστεί με πλαστή ταυτότητα από την οργάνωση της Λέλας και κρυβόταν σ' ένα σπίτι. Εκεί, απ' ό,τι φαίνεται, προσπάθησε να βοηθήσει ένα αντρόγυνο ονόματι Μεγήρ με καταγωγή απ' τα Γιάννενα που δεν είχε αλλάξει κατοικία, φέρνοντάς τους πλαστές ταυτότητες που είχε προμηθεύσει η Λέλα. Δυστυχώς, κάποιος τους πρόδωσε και συνελήφθησαν και οι τρεις στα τέλη του 1943 και κλείστηκαν στο στρατόπεδο στο Χαϊδάρι, απ' όπου στάλθηκαν την άνοιξη του 1944 στο Άουσβιτς. Η οικογενειακή τραγωδία συμπληρώθηκε όταν ο μεγαλύτερος γιος που ήξερε γερμανικά και κρυβόταν με πλαστά χαρτιά προσπάθησε να σώσει τους γονείς του. Τότε αποκαλύφθηκε η πραγματική του ταυτότητα και συμερίσθηκε κι αυτός την τύχη των γονιών του. Κανένας τους δεν επέζησε, ούτε οι τρεις Γαβριηλίδηδες ούτε οι Μεγήρ. Την τελευταία στιγμή πρόλαβε μια πονόψυχη γειτόνισσα ν' αρπάξει το μικρό κορίτσι πριν τη βρουν οι Γερμανοί

και να την παραδώσει στις Ουρσουλίνες καλόγριες όπου πήγαινε σχολείο, που την έκρυσαν μέχρι το τέλος του πολέμου.

Ο Λέων δεν είχε πολλές συμπάθειες για το ΚΚΕ, και γι' αυτό διάλεξε τη «Μπουμπουλίνα» για να ξεφύγει. Παρουσιάστηκε στο σπίτι της Λέλας στα μέσα Οκτωβρίου του 1943. Εκεί τον έντυσαν με παλιόρουχα ώστε να κρύβουν τις αστικές του καταβολές, και τον εφοδίασαν με πλαστή ταυτότητα και με μπουκαλάκια ούζο για να δωροδοκήσει τους Γερμανούς σκοπούς που φρουρούσαν τους δρόμους που έβγαιναν απ'

την Αθήνα. Μαζί του ταξίδευε και ένας άλλος νεαρός Εβραίος ονόματι Μανώλης Μιχελής, που είχε κι αυτός εφοδιασθεί με πλαστά χαρτιά απ' την οργάνωση της Λέλας. Ο αρχικός τους προορισμός ήταν η Λαμία, απ' όπου θα προσπαθούσαν να κατευθυνθούν προς τα δυτικά. Ο τελικός τους προορισμός ήταν οι αντάρτικες δυνάμεις του ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος), για τις οποίες είχαν συστατικές επιστολές από τη «Μπουμπουλίνα».

Οι δύο νεαροί κατάφεραν να περάσουν τα γερμανικά φυλάκια χωρίς να τους ενοχλήσουν και εν συνεχεία επιβιβάστηκαν σε ένα αεροκίνητο λεωφορείο για τη Λαμία. Πριν φθάσουν όμως εκεί συνάντησαν σοβαρά προβλήματα στη Μακρακώμη, όταν το λεωφορείο τους έπεσε σε έλεγχο του ΕΛΑΣ (Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός), του στρατιωτικού σκέλους του ΕΑΜ, που είχε ήδη αρχίσει να επιτίθεται στον ΕΔΕΣ. Όταν τους έψαξαν βρήκαν τα συστατικά έγγραφα της «Μπουμπουλίνας» προς τον ΕΔΕΣ και πάρα λίγο να τους εκτελέσουν σαν κατασκόπους. Γλίτωσαν όταν απεκάλυψαν την εβραϊκή τους ταυτότητα, αλλά αναγκάστηκαν να καταταχτούν στον ΕΛΑΣ, όπου υπηρέτησαν μέχρι το τέλος του πολέμου. Δεν ξέχασαν όμως ποτέ, όπως τονίζει ο Λέων στην κατάθεσή του, ότι η Λέλα ήταν αυτή που τους έσωσε τη ζωή.

Η δεύτερη μαρτυρία δόθηκε απ' τη Ρασέλ (Σέλλη) Κοέν, μοναχοκόρη του χαρτοβιομηχάνου Σολο-

Αναμνηστική πλάκα του Δήμου Αθηναίων που τοποθετήθηκε στην κατοικία της οικογένειας Καραγιάννη.

μών Κοέν από τη Θεσσαλονίκη, που ήταν έντεκα χρονών το 1943. Η οικογένεια Κοέν ήταν σεφαραδίτες με καταγωγή απ' το Τολέδο, και απ' όλη την οικογένεια μόνο η Σέλλη μιλούσε άπταιστα ελληνικά, ενώ οι γονείς της τα μιλούσαν σπασμένα και με ξένη προφορά. Ήσαν όμως εύποροι και είχαν επαγγελματικές και φιλικές διασυνδέσεις με επίσης εύπορους Έλληνες Χριστιανούς και στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα, οι οποίοι τους βοήθησαν να προμηθευτούν ψεύτικα

χαρτιά και να καταφύγουν στην Αθήνα τον Μάρτιο του 1943, λίγο πριν αρχίσουν οι εκτοπίσεις. Εξηνταπέντε χρόνια αργότερα η Σέλλη έδωσε μια λεπτομερή περιγραφή της οδύσσειας που πέρασε η οικογένειά της, πρώτα για να ξεφύγουν απ' την κόλαση της Θεσσαλονίκης και μετά για να επιζήσουν σαν φυγάδες στην γερμανοκρατούμενη Αθήνα μετά την ιταλική κατάρρευση τον Σεπτέμβριο του 1943.

Το πόσο δύσκολη ήταν η επιβίωση μιας εβραϊκής οικογένειας από τη Θεσσαλονίκη μπορεί να αποτιμηθεί από το γεγονός ότι για να σωθεί η τριμελής οικογένεια Κοέν χρειάστηκε η βοήθεια 12 με 15 ελληνοχριστιανών. Η οικογένεια του Μιχάλη Τριανταφύλλου, ενός συνεργάτη του Σολομώντα Κοέν, έκρυβε την οικογένεια Κοέν στο σπίτι τους όσο ήσαν στη Θεσσαλονίκη. Στην Αθήνα ο βιομήχανος Κώστας Κεφάλας, προσωπικός φίλος του Σολομώντα, του βρήκε κρησφύγετο και του έδωσε δουλειά στο εργοστάσιό του. Όσο για τη Σέλλη και τη μητέρα της, τις παρέλαβε ένας άλλος γνωστός παράγοντας, ο φαρμακοποιός Λάμπρος Καραμερτζάνης, που ήταν κουμπάρος της Λέλας Καραγιάννη και ζούσε στη γειτονιά της.¹⁰ Ο Καραμερτζάνης ήταν ο φύλακας-άγγελος της οικογένειας Κοέν, που τους έβρισκε καινούργιο κρησφύγετο κάθε φορά που κινδύνευαν να ανακαλυφθούν, αρχίζοντας απ' τον «Ελικώνα» όπου έμειναν μερικούς μήνες φιλοξενούμενοι απ' τη διευθύντρια. Σε ένα χρόνο αναγκάστηκαν να μετακινηθούν επτά φορές, είτε γιατί έπε-

σαν θύματα εκβιαστών, είτε γιατί οι γείτονες φοβήθηκαν και τους είπαν να φύγουν, είτε τέλος γιατί οι αντιστασιακοί που τους έκρυβαν κινδύνευαν κι αυτοί από τους Γερμανούς. Ανάμεσα στους τελευταίους ήταν και η Λέλα Καραγιάννη.

Πάντως, η συμβολή της Λέλας στη διάσωση της οικογένειας Κοέν πρέπει να εκδηλώθηκε πολύ νωρίς και να ήταν πολύ πιο σημαντική από μια σύντομη φιλοξενία. Ίσως να ήταν αυτή που τους προμήθευσε τα ψεύτικα χαρτιά για να φύγουν απ'τη Θεσσαλονίκη. Τέτοια κρίσιμη βοήθεια υπαινίσσεται ο Σολομών Κοέν σ' ένα γράμμα που έστειλε στον άντρα της Λέλας τον Νοέμβριο του 1947, όταν η εφιαλτική μνήμη του τελευταίου χρόνου της Κατοχής ήταν ακόμα νωπή:¹¹

Χωρίς τροφή, χωρίς στέγαση, με τους φίλους μας δικαίως τρομοκρατημένους όταν τους πλησιάζαμεν ή τους μιλούσαμεν, περιφερόμεθα εις τους δρόμους και τα βουνά χωρίς προορισμό και κατεύθυνση.

Εις στιγμάς εκτάκτως επικινδύνους, όταν ενομίζαμεν ότι το παν εχάθη και δεν υπήρχε ελπίς να αποφύγωμεν την σύλληψιν, ..., απετάνθημεν εις την Κυρίαν Καραγιάννη...Και οι ελπίδες μας δεν διεψεύθησαν. ...Βρήκαμε από τότε πάντοτε την Κυρίαν Καραγιάννη πρόθυμον έστω και με κίνδυνο της ζωής της, χωρίς ποτέ να σκεφθεί έξοδα ή κόπους, να μας παράσχει αμέσως αποτελεσματική βοήθειαν και προστασίαν... Αυτή μόνη, εις μίαν εποχήν που και οι πιο στενοί φίλοι μας απέφευγαν, σαν να επρόκειτο να έκαμναν έγκλημα υποκείμενον εις την εσχάτην των ποινών.

Αυτά τα λίγα επίσημα στοιχεία που έχουμε είναι ασφαλώς μόνο ένα μικρό δείγμα της βοήθειας που προσέφερε η Λέλα σε διωκόμενους Εβραίους. Ο βιογράφος και αντιστασιακός συνεργάτης της Κοτρώτσης αναφέρει (σελ. 161) μια οικογένεια Πεζά, που κρυβόταν σε μια πολυκατοικία κοντά της, στην οδό Λευκωσίας, που έπεσε στα νύχια εκβιαστών και σώθηκε χάρις σε μια δυναμική παρέμβαση της Λέλας με ένα συνεργάτη της. Η πιο ενδιαφέρουσα όμως περίπτωση είναι αυτή που αναφέρει ο γιος της Λέλας Νέλσων σε μεταπολεμική του έκθεση.¹² Σύμφωνα με τον Νέλσωνα, η μητέρα του «εβοήθησε Εβραίους να φύγουν για την Αίγυπτο μέσω αποστολών που τις οργάνωνε μια οργάνωση, της οποίας ηγείτο μία Ελληνοαγγλίσ». Αναφέ-

ρει δε ότι μεταξύ αυτών που εβοήθησε ήταν και μία οικογένεια Μπαρούχ, η οποία αριθμούσε περίπου 17 άτομα. Ούτε η οικογένεια Πεζά ούτε οι Μπαρούχ έχουν ταυτοποιηθεί μέχρι σήμερα.

Η οργάνωση που αναφέρει ο Νέλσων ήταν σχεδόν σίγουρα ο «Απόλλων» και η Ελληνοαγγλίσ πάλι σχεδόν σίγουρα η Μάρτζορτ Δημοπούλου, που ήταν σύνδεσμος του «Απόλλωνα», συνεργαζόταν με τη Λέλα και εκτελέστηκε μαζί της στο Χαϊδάρι. Απ' ό,τι συνάγεται η Λέλα, μέσω της Μάρτζορτ, κατάφερε να συμπεριλάβει τους Μπαρούχ σε αποστολές του «Απόλλωνα» που έφευγαν τακτικά με καΐκια για την Μ. Ανατολή. Οι ημερομηνίες των διαφυγών δεν αναφέρονται, αλλά θα πρέπει να έλαβαν χώρα ανάμεσα στον Οκτώβριο του 1943 και στα τέλη Απριλίου του 1944, όταν συνελήφθη η Μάρτζορτ. Η υπόθεση αυτή, αν μπορέσουν να βρεθούν λεπτομέρειες, παρουσιάζει και ιστορικό ενδιαφέρον, γιατί οι διαφυγές για τη Μέση Ανατολή (μέσω Τουρκίας) ή για την Αίγυπτο αποτελούσαν σημείο τριβής μεταξύ του ΕΑΜ και των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών.¹³ Για να μπορέσει να διαφύγει ένας τόσο μεγάλος αριθμός ατόμων χρειαζόταν η συναίνεση και των δύο φορέων, αφού το ΕΑΜ εξουσίαζε τη Νότιο Εύβοια απ' όπου έφευγαν τα καΐκια των διαφυγών, και γι' αυτό οι λεπτομέρειες της υπόθεσης παρουσιάζουν ενδιαφέρον.

Αποτίμηση της δράσης της Λ. Καραγιάννη

Αυτή λοιπόν ήταν η δράση της Λέλας Καραγιάννη. Η αποτίμηση της συμβολής της στην Αντίσταση δεν αφορά αυτό το άρθρο. Πάντως η αντιστασιακή της δράση δεν παύει να εντυπωσιάζει σαν ατομική προσπάθεια μιας γυναίκας που τίποτα στην προπολεμική της ζωή δεν είχε προετοιμάσει για ένα τέτοιο ρόλο. Αν και μέχρι τον Μάιο του 1941 η Λέλα ήταν μια απλή σπιτονοικοκυρά, κατάφερε πολύ γρήγορα και χωρίς να υποστεί καμιά μετεκπαίδευση να μεταπηδήσει από συνταγές μαγειρικής και σχολικά βιβλία για παιδιά σε χάρτες, σχέδια μηχανών, μετακινήσεις στρατιωτικών μονάδων, αναχωρήσεις και αφίξεις πλοίων και μελλοντικά σχέδια πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών. Προσαρμόστηκε δε θαυμάσια στον καινούργιο της ρόλο, που όχι μόνο της ήταν τελείως ξένος ως προς τις προηγούμενες της εμπειρίες, αλ-

λά ήταν και εντελώς ασυμβίβαστος με την θέση της σαν γυναίκα στην παραδοσιακή ελληνική κοινωνία του μεσοπολέμου.

Όσο για τη συμβολή της στη διάσωση Εβραίων, πήγαζε από τα ίδια αισθήματα πατριωτισμού και συμπόνιας για τους κατατρεγμένους που την έκαναν να αναμειχθεί στην αντίσταση απ' τις πρώτες μέρες της Κατοχής. Η συμβολή της είχε μαζικό χαρακτήρα και δεν περιοριζόταν σε μεμονωμένες περιπτώσεις, βοηθώντας όσους είχαν ανάγκη χωρίς καμμία πολιτική σκοπιμότητα. Η βοήθεια που προσέφερε στους φυγάδες στηριζόταν στις αντιστασιακές της δραστηριότητες - ο εφοδιασμός τους με πλαστές ταυτότητες πήγαζε απ' τις επαφές της με τον Έβερτ και τους άλλους αντιστασιακούς αστυνομικούς - αλλά ήταν ξεχωριστή απ' αυτές και αποτελούσε έναν πρόσθετο παράγοντα θανάσιμου κινδύνου γι' αυτήν και για την οργάνωσή της. Τέτοιο κίνδυνο αντιμετώπιζαν όχι μόνον η ίδια η Λέλα, αλλά και τουλάχιστον τέσσερα απ' τα παιδιά της, τα οποία συνελήφθησαν κι αυτά μαζί της και μόλις απέφυγαν την εκτέλεση τον Σεπτέμβριο του 1944.

Ο κίνδυνος ήταν άμεσος και στις δύο περιπτώσεις που εξετάσαμε, της οικογένειας Κοέν αλλά και του Λέοντα Γαβριηλίδη. Τον Οκτώβριο του 1943, όταν απευθύνθηκε σ' αυτήν ο Λέων με τον Μανώλη Μιχελή, η ομάδα σαμποτάζ του «Απόλλωνα» είχε συλληφθεί απ' τους Γερμανούς και υπήρχε φόβος να μην αντέξουν τα βασανιστήρια της ανάκρισης και να αποκαλύψουν τις διασυνδέσεις τους με την οργάνωση και τη Λέλα, κάτι που ευτυχώς δεν έγινε. Κανένας δεν θα μπορούσε να κατηγορήσει τη Λέλα για δειλία και αδιαφορία για τους συνανθρώπους της αν είχε αρνηθεί την συμπαραστάσή της στους δύο νεαρούς με το δικαιολογητικό ότι δεν έπρεπε να κάνει τίποτα παραπάνω που να μπορεί να τραβήξει την προσοχή των Γερμανών. Κι όμως προτίμησε να αυξήσει σημαντικά τους κινδύνους που ήδη διέτρεχε και αυτή και η οικογένειά της παρά να αρνηθεί την βοήθεια που της ζητούσαν δύο αθώοι άνθρωποι που περνούσαν δύσκολες στιγμές. Εβδομήντα χρόνια αργότερα αυτή η ανθρώπινη αλληλεγγύη, τόσο πολύτιμη όταν το κοινωνικό σύνολο δοκιμάζεται, βρίσκει τη δίκαιη αναγνώρισή της σ' ένα διεθνές προσκήνιο, για να θυμίζει στον κόσμο τι είδους ανθρώπους έβγαζε κάποτε η Ελλάδα.

Πηγές και βιβλιογραφία

Αρχεία

ΔΕΠΑΘΑ Διεύθυνση Εφέδρων Πολεμιστών Αγωνιστών Θυμάτων Αντιστασίας
Φάκελλος «Μπουμπουλίνα» (ΔΕΠΑΘΑ/Μπ.)
Ιδιωτικό αρχείο Γ. Καραγιάννη

Βιβλία

- Bowman Steven, *The Agony of Greek Jews, 1940-1945*, Stanford University Press, Palo Alto, 2009.
- Kitroeff Alexander, *Wartime Jews: The Case of Athens*, ELIAMEP, Athens, 1995.
- Κοτρώτσης Δημήτρης, *Λέλα Καραγιάννη*, Αθήνα, 1947
- Κώτσης Σπύρος, *Μίδαας 614*, Αθήνα, 1976.
- Μακρής-Στάϊκος Πέτρος, *Ο Άγγλος Πρόξενος*, Ωκεανίδα, Αθήνα, 2011.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Χαϊδάρι, 8 Σεπτεμβρίου 1944*, Πατάκης, Αθήνα 2002.

Υποσημειώσεις:

1. Τα περισσότερα προσωπικά στοιχεία είναι απ' τη βιογραφία του Κοτρώτση, απ' τον φάκελο της Οργανώσεως «Μπουμπουλίνα» στην ΔΕΠΑΘΑ, και από συνεντεύξεις με απογόνους της Λέλας.
2. Ο άντρας της Λέλας δεν πήρε ενεργό μέρος στην Αντίσταση αλλά την υποστήριξε χρηματικά.
3. Βλ. ΔΕΠΑΘΑ/Μπ., εκθέσεις Νίκου Καραγιάννη και Νικολάου Σύρμα, Κοτρώτσης, σελ. 148-159 και Κώτσης, σελ. 266.
4. Βλ. Σβολόπουλος, σελ. 68-72.
5. Βλ. Α. Kitroeff, σελ. 62-63, S. Bowman, σελ. 160-161, κλπ.
6. Βλ. ΔΕΠΑΘΑ/Μπ. «Υπηρεσία 3.000».
7. Βλ. Bowman, σελ. 192-193, και Π. Μακρής-Στάϊκος, σελ. 396.
8. Γ. Καραγιάννης, συνέντευξη, καλοκαίρι του 2006.
9. Βλ. ΔΕΠΑΘΑ/Μπ., έκθεση Ιπποκράτη Διάμηση.
10. Και οι τρεις, Τριανταφύλλου, Κεφάλας και Καραμερτζάνης, έχουν αναγνωρισθεί σαν «Δίκαιοι των Εθνών» μαζί με τις οικογένειές τους, ήδη από το 1988 και το 1991.
11. Η ορθογραφία του πρωτοτύπου έχει διορθωθεί στο απόσπασμα που ακολουθεί.
12. Αρχείο Γ. Καραγιάννη.
13. Βλ. Π. Μακρής-Στάϊκος, σελ. 391-397.

[Ο κ. **Στέλιος Περράκης** είναι οικονομολόγος και συγγραφέας, κάτοχος της διακεκριμένης ερευνητικής έδρας RBC Distinguished Professorship of Financial Derivatives στο Πανεπιστήμιο Concordia του Μόντρεαλ. Απ' τις εκδόσεις Επίκεντρο κυκλοφορεί το βιβλίο του «Τα Φαντάσματα του Εμφυλίου: Πλάκα Αργολίδας, 1943-44»].

Θεσσαλοί Εβραίοι στις μάχιμες αντάρτικες ομάδες του ΕΑΜ και ΕΛΛΑΣ

Του ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΖΩΗ

Τη συμμετοχή Εβραίων, πάνω στα βουνά και στα χωριά, στις οργανώσεις της Αντίστασης, τόσο στις μάχιμες αντάρτικες ομάδες, όσο και στις συμπαραστάτριες σε αυτές πολιτικές οργανώσεις (ΕΠΟΝ, Επιμελητεία του Αντάρτη, Αλληλεγγύη κ.ά), κυρίως όμως στον μάχιμο Ε.Λ.Α.Σ., καθώς και στον εφεδρικό, εξαίρει ο αποθανών Λαρισαίος συγγραφέας, Εσδράς Μωυσής, ο οποίος υπήρξε αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης, του οποίου η δράση έχει αναγνωριστεί από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ενώ έχει τιμηθεί και με το αντίστοιχο μετάλλιο.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται οι Εβραίοι πρόσφεραν πολλές υπηρεσίες και έκαναν τις δικές τους θυσίες, αφού και αυτή την περίοδο θρήνησαν τα δικά τους θύματα μεταξύ των νεκρών και των τραυματιών.

Όπως εξιστορεί ο Ε. Μωυσής, τον Σεπτέμβριο του 1943, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας, σε μία ξαφνική επιδρομή των Γερμανών, για τρομοκράτηση του πληθυσμού, στην κωμόπολη του Συκουρίου, 20 χιλιόμετρα από τη Λάρισα, όπου είχαν καταφύγει οικογένειες για λόγους προληπτικούς, σκοτώθηκαν, εν ψυχρώ, πολλοί κάτοικοι -μόνιμοι ή προσωρινοί- της κωμόπολης, μεταξύ των οποίων και Εβραίοι-μέλη της Κοινότητας Λάρισας: Σαδώκ, Αλβέρτος και Μωυσής Φερετζή, Σιμαντώβ Μάιση, Σιαλώμ Φελλούς (14 χρονών), Δαβίδ Σασών και Σαλβατώρ Αλγούστης.

Στις 8 Μαρτίου 1944, εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς 40 πατριώτες, που κρατούνταν σε στρατόπεδο της Λάρισας, μεταξύ των οποίων και οι Εβραίοι από τη Θεσσαλονίκη, Αλμπέρτος Τόρες (γεν. το 1915), Μπένης Σονίνο (γεν. το 1927) και Ηλίας Σονίνο (γεν. το 1921). Σ' όλους αυτούς τους αγωνιστές, ο Δήμος της Λάρισας αφιέρωσε οδούς στον οικισμό της Νεάπολης, για τη διαιώνιση της μνήμης της θυσίας τους.

Στη συνέχεια, μπαίνοντας στο 1944, άρχισαν οι

πρώτες ενδείξεις για το τι θα επακολουθήσει, καθώς και οι ανησυχίες των μελών της Κοινότητας. Οι Γερμανοί ζήτησαν ονομαστικές καταστάσεις των Εβραίων της Λάρισας, τους οποίους υποχρέωσαν να δίνουν τακτικό "παρών"- τα γνωστά, συνηθισμένα και καθιερωμένα παντού μέτρα- ενώ από πολύ νωρίς (μέσα στο 1943), διόρισαν ως πρόεδρο της Κοινότητας αρχικά και της Νομαρχίας μετέπειτα, τον εβραίο επιθεωρητή των σιδηροδρόμων Ααρών Αβραάμ Χαζάν, ο οποίος, όμως, πολύ γρήγορα παραιτήθηκε και σε αντικατάστασή του, διορίστηκε ο Αβραάμ Ισαάκ Νεγρής.

Τα σύννεφα άρχισαν να μαζεύονται απειλητικά και οι Εβραίοι της Λάρισας, έχοντας και το προηγούμενο της Θεσσαλονίκης, όπου οι Εβραίοι συνελήφθησαν ένα χρόνο νωρίτερα, άρχισαν να εγκαταλείπουν την πόλη και να καταφεύγουν στην ύπαιθρο, στα χωριά της περιοχής και, κατά προτίμηση, στα ορεινά και μαζί τους και ο πρόεδρος της Κοινότητας.

Οι περισσότερες εβραϊκές οικογένειες έφυγαν, αλλά παρέμειναν μερικές, ενώ άλλες που είχαν φύγει, επέστρεψαν στην πόλη για διάφορους λόγους (επιβίωσης κ.λπ.). Νέος πρόεδρος, από τις κατοχικές αρχές, διορίστηκε ο Γιομτώβ Μάνο μέχρι και τη σύλληψη των Εβραίων και την αποστολή τους στα στρατόπεδα της Πολωνίας, Άουσβιτς και Μπιργκενάου, με τα εφιαλτικά τρένα μεταφοράς τους, γεγονός που συνέβη, όπως και σε όλη την πρώην ιταλική ζώνη κατοχής, την 24η Μαρτίου 1944. Οικογένειες ολόκληρες, πολυμελείς οι περισσότερες, σύμφωνα με τον συγγραφέα, εξοντώθηκαν στα απαίσιας μνήμης ναζιστικά στρατόπεδα θανάτου, απ' όπου δεν επέστρεψαν παρά μόνον ελάχιστοι, μετρημένοι στα δάχτυλα των δύο χεριών.

Στο μεταξύ, οι Εβραίοι που είχαν φύγει για να γλιτώσουν, ζούσαν κάτω από δύσκολες συνθήκες, στους τόπους όπου είχαν καταφύγει, με στερήσεις, αρρώστιες, κινδύνους, αγωνίες και φόβους

για την τύχη τους, παρά τις πραγματικά συγκινητικές προσπάθειες και την ανθρωπιστική μέριμνα των οργανώσεων της Αντίστασης, αλλά και τις φιλόξενες (στις περισσότερες περιπτώσεις) εκδηλώσεις των απλών ανθρώπων της υπαίθρου. Κατάφεραν να επιβιώσουν, παρά τις αφάνταστες ταλαιπωρίες. “Εδώ σαφώς και ανεπιφύλακτα και χάριν της αλήθειας και της δικαιοσύνης πρέπει να λεχθεί ότι, χωρίς τη σθεναρή και επίμονη θέληση και απόφαση των αντάρτικων οργανώσεων του Ε.Α.Μ., που είχαν φουντώσει, δεν θα υπήρχε περίπτωση σωτηρίας για κανέναν Εβραίο, που κατέφυγε στις περιοχές όπου οι οργανώσεις αυτές υπήρχαν και δρούσαν”, αναφέρει ο Ε. Μωϋσής.

Ορισμένοι από τους νέους Εβραίους που έλαβαν ενεργό μέρος στην Αντίσταση και είχαν ένοπλη συμμετοχή στις μάχες κατά του κατακτητή ήταν οι: Σαμουήλ Μωυσή Εσκεναζής, Κουτιγιέλ Ιακώβ Μπέγας, Ιακώβ Ισρ. Μπεράχας, Ισαάκ Αβραάμ Φιλοσώφ, Ιωσήφ Νισήμ Ταραμπουλούς, Εσδράς Βενιαμίν Μωυσής, Ραφαήλ Ηλία Φιλοσώφ, Εσδράς Ηλία Φιλοσώφ, Μόρδος Ιωσήφ Γκανής (και άλλοι που ενδεχομένως διαφεύγουν).

Στις 6-2-1944 σκοτώθηκε ο Σαμουήλ Μωυσή Εσκεναζής, έφεδρος αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού και αξιωματικός του Ε.Λ.Α.Σ, διοικητής λόχου στο 54ο Σύνταγμα, σε μάχη με τους Γερμανούς, κατά την υποχώρησή τους.

Οι περισσότερες εβραϊκές οικογένειες είχαν καταφύγει στην περιοχή της Αγιάς και στα ορεινά της χωριά στον Κίσαβο. Φαίνεται ότι αντιμετώπιζαν προβλήματα επιβίωσης και έλλειψης τροφίμων και λοιπών αγαθών για τη ζωή τους και γι’ αυτό έστειλαν, με επιστολή τους, ένα αίτημα για ενίσχυση στη Συμμαχική Αποστολή της περιοχής, όπως προκύπτει από μία έγγραφη απάντηση της τελευταίας, που διασώθηκε.

Μέλη του 54ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ, στη μονή Φλαμπουρίου, (Βένετο Μαγνησίας), στην έδρα του. Με το βέλος σημειώνεται ο Ηλίας Κονές από το Βόλο.

“Για τους Εβραίους της Λάρισας -σημειώνει ο συγγραφέας- η 24η Μαρτίου 1944 υπήρξε η αποφράδα ημέρα, που οι Γερμανοί κατακτητές μπλοκάρισαν την εβραϊκή συνοικία ‘Εξι Δρόμων’, όπως λέγεται, και τα καμιόνια τους, μέσα σε μία ώρα πε-

ρίπου, γέμισαν από τρομαγμένο πλήθος ανθρώπων κάθε ηλικίας, που πήραν το δρόμο, τον χωρίς γυρισμό, για τα κολαστήρια του θανάτου και απ’ όπου 235 δεν ξαναγύρισαν, βορά των απαίσιων κρεματοριών και των δηλητηριωδών αερίων”.

Όλοι εκείνοι, σύμφωνα με τον Ε. Μωϋσής, αποτέλεσαν το Λαρισινό εβραϊκό μαρτυρολόγιο. Την ίδια στιγμή, που εκπατρίζονταν βίαια και ξεριζώνονταν από τον τόπο τους, για να οδηγηθούν στη σφαγή, λεηλατούνται και καταπατούνται η Μεγάλη Συναγωγή και η Κοινοτική Βιβλιοθήκη. Πολύτιμα και σπάνια κειμήλια αιώνων, τιμαλφή της ελληνοεβραϊκής παράδοσης και, προπαντός, τα μεγάλα θρησκευτικά, φιλολογικά, λογοτεχνικά και ιστορικά χειρόγραφα, πάπυροι και περι-

Ιανουάριος 1944. Εβραϊκές οικογένειες από τη Λάρισσα (Ιωσήφ Κοέν, Ιουδά Κοέν, Οββαδία, Λεβή, Μαγρίζου, Βενουζίου, Μιζάν) σε καλύβες κτηνοτρόφων στους πρόποδες του Ολύμπου στη θέση «Καράλακας» όπου έμεναν για να κρυφτούν από τους Γερμανούς. Διακρίνονται καθαρά, όρθιος ο Ιωσήφ Κοέν, καθιστοί μπροστά η Όλγα Κοέν, η Ρασέλ Κοέν με τη Ρίτα Κοέν (αγκαλιά) μπροστά η Ρούλα Κοέν και πίσω της ο Ηλίας Κοέν.

(Από το βιβλίο του Εσδρά Μωυσή «Η Εβραϊκή Κοινότητα της Λάρισας»).

Το ίδιο και τα εγκαταλειφθέντα σπίτια, τα καταστήματα και οι περιουσίες όσων κυνηγήθηκαν κι εξοντώθηκαν, μ' αυτό τον άγριο τρόπο.

Οι Γερμανοί, νικημένοι στο Ανατολικό και το Δυτικό Μέτωπο και οπισθοχωρώντας, εγκατέλειψαν τη Λάρισα, στις 23 Οκτωβρίου 1944, αφού την πλήγωσαν βαριά. Η πόλη απελευθερωμένη και οι άνθρωποί της ανακουφισμένοι, αλλά βαριά πληγωμένοι κι αυτοί, άρχισαν να ξαναζούν. Οι Εβραίοι άρχισαν να κατεβαίνουν από τα βουνά και να επιστρέφουν, σωστά ερείπια από κάθε άποψη. Η Κοινότητα καθημαγμένη κι αυτή, όσο και τα σπιτικά των μελών της, επιδόθηκε στη συγκέντρωση των ερειπίων και την αποκατάσταση των καταστροφών, για να οργανώσει σιγά-σιγά και πάλι την κοινοτική ζωή.

Ταυτόχρονα, όπως εξιστορεί ο Ε. Μωϋσής, άρχισε η υποδοχή των ομήρων, που διασώθηκαν από τα στρατόπεδα και έφταναν σε άθλια κατάσταση, με διάφορα μέσα, και από τους οποίους πληροφορούμασταν, για πρώτη φορά και από έγκυρα χείλη, τη φοβερή αλήθεια για τη μεγάλη τραγωδία και τις συνθήκες εξόντωσης των δυστυχών αδελφών μας.

Στην Κοινότητα της Λάρισας, βρέθηκαν συνολικά 14 όμηροι, μοναχικοί, εξουθενωμένοι και βαριά χτυπημένοι από την ανθρώπινη παράνοια. Γλίτωσαν, άλλα σφραγίστηκαν από τη φοβερή ανάμνηση των στρατοπέδων και την αβάσταχτη θλίψη για το χαμό των αγαπημένων τους. Για όλους αυτούς τους λόγους είχαν ιδιαίτερα προβλήματα να αντιμετωπίσουν και τους ήταν απαραίτητη κάθε είδους συμπαράσταση. Αλλά και για τους λίγους -μέλη της Κοινότητας- που στάθηκαν τυχεροί και διασώθηκαν, γιατί απομακρύνθηκαν έγκαιρα, οι ανάγκες ήταν επιτακτικές. Άρχισε, ένας τιτάνιος αγώνας για την περιθάλψη, τον επισιτισμό, τη στέγαση και την κοινωνική πρόνοια στον άμεσο χρόνο όλων αυτών, που επιστρέφοντας, ούτε σπίτια, ούτε μαγαζιά, ούτε τα νοικοκυριά τους βρήκαν.

[Ο κ. Αποστόλης Ζώης είναι δημοσιογράφος. Το κείμενο δημοσιεύτηκε στο *tvxs.gr* στις 22.11.2010].

Η στάση της Βουλγαρίας κατά το Ολοκαύτωμα

Για τους Εβραίους της
Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης

Κατά την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής της Ελλάδας (1941 – 1944) η περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας – Θράκης είχε παραχωρηθεί από τους Γερμανούς στη Βουλγαρία ως δική της περιοχή Κατοχής. Η στάση των Βουλγάρων απέναντι στους Εβραίους έχει αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης έρευνας και μελέτης δεδομένου ότι η Βουλγαρία, σύμμαχος τότε της Γερμανίας, προστάτησε μεν τους δικούς της υπηκόους εβραϊκού θρησκευματος, παρέδωσε όμως το 1943 στους Χιτλερικούς τους Έλληνες Εβραίους της Μακεδονίας-Θράκης.

Μάλιστα όταν τον Ιανουάριο του 2000 έγινε στη Στοκχόλμη, με πρωτοβουλία της Σουηδικής Κυβέρνησης, Διεθνής Διάσκεψη με θέμα το Ολοκαύτωμα, η Βουλγαρία ζήτησε να περιληφθεί μεταξύ των χωρών που βοήθησαν Εβραίους κατά τη Γερμανική Κατοχή. Τότε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος παρενέβη στη Διάσκεψη της Στοκχόλμης και με στοιχεία απέτρεψε να συμπεριληφθεί η Βουλγαρία μεταξύ των χωρών αυτών.

Συγκεκριμένα, το πρωί της 28^{ης} Ιανουαρίου 2000, ημέρας κατά την οποία θα ανακοινώνονταν οι χώρες που βοήθησαν Εβραίους κατά το Ολοκαύτωμα, το Ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών ειδοποίησε το ΚΙΣΕ ότι επρόκειτο να αναγνωριστεί και η Βουλγαρία. Αμέσως ο πρόεδρος του ΚΙΣΕ κ. Μ. Κωνσταντίνης κινητοποίησε το Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων του ΚΙΣΕ και σε λίγη ώρα στάλθηκε στον πρόεδρο της Διάσκεψης Γ. Πέρσον, πρωθυπουργό της Σουηδίας και στον επίτιμο πρόεδρο τον νομπελίστα Ελί Βιζέλ επίσημο έγγραφο με στοιχεία για την καταδικαστική στάση των Βουλγάρων απέναντι στους Εβραίους της Ελλάδας. Ο πρό-

εδρος της Διάσκεψης ανέγνωσε δημόσια το έγγραφο του ΚΙΣΕ. Με ομιλία του στη Συνέλευση ο εκεί ευρισκόμενος υπουργός Εξωτερικών της χώρας μας κ. Γ. Παπανδρέου υπεστήριξε τις θέσεις του ΚΙΣΕ κι έτσι αποτράπηκε η αναγνώριση ρόλου της Βουλγαρίας. Τις επόμενες ημέρες οι βουλγαρικές εφημερίδες («24 Ωρες», «Νοβινάρ», «Στάνταρτ», «Τρούντ» κ.ά.) επετέθησαν με σφοδρότατα σχόλια σε βάρος του ΚΙΣΕ και προσωπικά κατά του κ. Κωνσταντίνου.

Από 25-29 Απριλίου 1984 συνήλθε στην Αθήνα το Α' Διεθνές Συνέδριο Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, με θέμα: «Η Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία – Κατοχή - Αντίσταση». Κατά το Συνέδριο, που έγινε με πρωτοβουλία του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Κολωνίας Hans Joachim Horpe έκανε ανακοίνωση με θέμα «Γερμανία, Βουλγαρία, Ελλάδα: οι σχέσεις τους 1941 – 1944 και η πολιτική της Βουλγαρίας στην κατεχόμενη Ανατολική Μακεδονία – Θράκη».

Η ανακοίνωση του Καθηγητή Horpe, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό μας (τεύχος 113 – Νοέμβριος / Δεκέμβριος 1990), περιλαμβάνει πλήρη στοιχεία (Μαρτυρίες, ονόματα, γεγονότα κ.λπ.) για την εκτόπιση των Εβραίων συγκεκριμένων περιοχών της Ελλάδας και την εξολόθρευσή τους στο στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα.

Τον Ιανουάριο του 2012 το Τμήμα Δημόσιας Πληροφόρησης και ΜΚΟ του ΟΗΕ, στα πλαίσια του αφιερώματος για τη διεθνή Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος, διοργάνωσε εκδήλωση με θέμα «Ανείπωτες ιστορίες: Πώς σώθηκαν οι Εβραίοι της Βουλγαρίας κατά το Ολοκαύτωμα». Με την ευκαιρία αυτή το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος ενημέρωσε τους αρμόδιους του ΟΗΕ ότι κατά τη διάρκεια της Βουλγαρικής Κατοχής της Ελληνικής Μακεδονίας και Θράκης οι Βούλγαροι έσωσαν μεν τους Εβραίους της χώρας τους, όχι όμως και εκείνους της Ελλάδας. «Τα ποσοστά απωλειών εβραϊκού πληθυσμού στη βουλγαρική ζώνη Κατοχής κυμαίνονται μεταξύ 97% και 99% και είναι τα υψηλότερα στην Ελλάδα, ίσως και στην Ευρώπη», αναφέρεται χαρακτηριστικά στην επιστολή του ΚΙΣΕ. Για το ίδιο θέμα αντέδρασε με επιστολή της προς τους διοργανωτές και η ιστορικός και συγγραφέας Κ.Ε. Φλέμινγκ («Ιστορία

των Ελλήνων Εβραίων», εκδ. Οδυσσέας 2010), τονίζοντας ότι «η Βουλγαρία θα έπρεπε να ζητήσει δημόσια συγνώμη για αυτό το ντροπιαστικό επεισόδιο στην ιστορία της».

Σε συνέχεια των παραπάνω ενεργειών, η Βουλγαρική Επιτροπή Ελσίνκι, διοργάνωσε ένα επιστημονικό συνέδριο με θέμα «Αντιμετωπίζοντας το Παρελθόν μας». Το συνέδριο έγινε στη Σόφια, από 5-7.10.12 με τη συμμετοχή έγκριτων επιστημόνων. Εκ μέρους του Ελληνικού Εβραϊσμού στο συνέδριο μετείχε εκπροσωπώντας το ΚΙΣΕ ο Δρ. **Πωλ Ισαάκ Χάγουελ** ο οποίος παρουσίασε την εισήγησή του με θέμα «*Ο αφανισμός των Εβραίων Ελλήνων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης σε ιστορικό πλαίσιο και προοπτική: Γεγονότα του Παρελθόντος – Μαθήματα για το Μέλλον*».

Οκ. **Βίκτωρ Σ. Βενουζίου** κατόρθωσε να βρει ένα σπάνιο βιβλίο, την ελληνική έκδοση του οποίου χρηματοδότησε και επιμελείται. Πρόκειται για το βιβλίο του Βούλγαρου, Εβραίου κατά το θρήσκευμα, Nathan Grinberg με τίτλο «**Ντοκουμέντα**». Το βιβλίο αυτό, το οποίο όταν εκδόθηκε το 1946 αποσύρθηκε αμέσως από την πρώτη κομμουνιστική μεταπολεμική Βουλγαρική κυβέρνηση λόγω των ενοχοποιητικών στοιχείων που περιείχε για τη Βουλγαρία και ειδικότερα για τον τότε βασιλέα της Βόρις Γ'.

Στο βιβλίο, εκτός των γενικών αναφορών (Διαταγές, εγκύκλιοι, πρωτόκολλα μεταφοράς στα στρατόπεδα ανθρώπων και υλικών, λειτουργία στρατοπέδων κ.λπ.), περιέχονται επίσης προσωπικές περιπτώσεις – μαρτυρίες θυμάτων.

Όπως γίνεται αντιληπτό η σημασία των συντριπτικών περιεχομένων του βιβλίου είναι πολύ σημαντική για τη γενικότερη ιστορία του Ολοκαυτώματος δεδομένου ότι ξεπερνά τα ελληνικά δεδομένα και προσφέρει πολύτιμα στοιχεία για τη διεθνή βιβλιογραφία για το θέμα. Το βιβλίο είναι υπό έκδοση και θα κυκλοφορήσει τον προσεχή Ιανουάριο από τον «Παρατηρητή της Θράκης».

1941. Ο Χίτλερ και ο Βασιλιάς της Βουλγαρίας Βόρις

Λαϊκισμός, ρατσισμός, αντισημιτισμός

Συνέχεια από τη σελ. 2

- **Ιερέας**, που φέρει τον βαρύγδουπο τίτλο του Επίτιμου προέδρου του Συνδέσμου Κληρικών Ελλάδος, σε αγαστή συνεργασία με γνωστή αντισημιτική εφημερίδα ασχολήθηκε και προέβαλε τα σε διεθνή κλίμακα καταδικασμένα από πολλών ετών ως πλαστά «Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών». Είναι προς τιμήν της Αρχιεπισκοπής Αθηνών ότι έλαβε θέση ενάντια σ' αυτή την πνευματική τυμβωρυχία.

- Το περιοδικό «**Καινή Κτίσις**», που παρουσιάζεται ως «Όργανον των Ορθοδόξων Χριστιανικών Ενώσεων», δημοσίευσε στο τεύχος 6 (Ιούλιος-Αύγουστος 2012) το παρακάτω διήγημα από το βιβλίο της «αδελφής Ουρανίας Μπόννη», με τίτλο «Το Πολύτιμο Μυστικό».

Ο Μικρός Μάρτυρας

Πριν πολλά χρόνια ζούσε σε μια πόλη ένα αγοράκι, γιος μιας φτωχής χήρας. Κάθε μέρα πήγαινε στο σχολείο, που βρισκόταν στο τέλος της εβραϊκής συνοικίας. Το σπίτι ήταν στην άλλη άκρη. Έτσι κάθε μέρα διέσχιζε την συνοικία των Εβραίων. Στο σχολείο μάθαινε να διαβάζει και να τραγουδά, μάθαινε να αγαπά τον Θεό και την Παναγία και να προσεύχεται.

Μια μέρα άκουσε τα παιδιά του σχολείου να ψάλλουν διάφορους ωραίους ύμνους της Παρακλήσεως. Τα πλησίασε γοητευμένος, αν και δεν καταλάβαινε καλά τα λόγια, ήταν μόνον επτά χρονών. Κι όμως, άκουε προσεκτικά και έμαθε τον πρώτο στίχο. Ήθελε να καταλάβει την έννοια.

– Σε παρακαλώ, είπε σε ένα μεγαλύτερο παιδί, εξήγησέ μου αυτούς τους ωραίους ύμνους.

– Αυτοί οι ύμνοι είναι για την Παναγία, την παρακαλούμε να μας προστατεύει και να μας φυλάει από κάθε κακό.

– Τότε θα τους μάθω κι εγώ, θα βάλω τα δυνατά μου, θα τους ψάλλω πάντα.

Και κράτησε τον λόγο του. Κάθε μέρα ο συμμαθητής του, του μάθαινε στον δρόμο πηγαίνοντας και γυρνώντας από το σχολείο, τα λόγια και τον ήχο...

Είπαμε, ότι περνούσε μέσα από την συνοικία των Εβραίων. Αυτοί, ακούοντας το γλυκό του τραγούδι, έβγαιναν στις πόρτες τους. Όταν όμως άκουσαν ότι υμνούσε την Παναγία, νόμισαν ότι το έκανε για να τους πειράξει. Μερικοί κακοί άνθρωποι άναψαν το μίσος: «Θα αφήσουμε αυτό το παλιόπαιδο να μας κοροϊδεύει; Να εμπαιξεί την θρησκεία μας ψάλλοντας χριστιανικούς ύμνους»; Αποφάσισαν να τον σκοτώσουν.

Πλήρωσαν ένα φονιά, κι ενώ ανύποπτο περνούσε, ψάλλοντας όπως πάντα, ο κακούργος όρμησε επάνω του, το άρπαξε και πριν προφθάση ο μικρός να αντισταθή ή να φωνάξει, του έκοψε τον λαιμό, με ένα μεγάλο μαχαίρι. Έκρυψαν το σώμα του προσεκτικά.

Το μεσημέρι η μανούλα του ανησύχησε για την αργοπορία του. Όταν έχασε την υπομονή της, βγήκε στον δρόμο και άρχισε να τον γυρεύει. Έτρεχε στους δρόμους χλωμή από την αγωνία της. Πήγε στο σχολείο. Της είπαν, ότι δεν τον είδαν καθόλου. Ρώτησε παντού. Κανείς δεν μπορούσε να την διαφώτισε. Καθώς τον έψαχνε, παρακαλούσε την καλή μας Παναγία να την λυπηθεί και να την βοηθήσει. Ρωτούσε κάθε Εβραίο, αν είδε το παιδί της. Όλοι απαντούσαν αδιάφορα με μια αρνητική κίνηση του κεφαλιού. Γύρισε όλη την συνοικία, όταν από κάποια γωνιά της φάνηκε, ότι άκουσε μια φωνή μικρού παιδιού, που έψαλλε. Στάθηκε και πρόσεξε: Τώρα άκουε καθαρά: «Πάντων προστατεύεις αγαθή...». Ήταν το παιδί, το έψαξε, το βρήκε, και έψαλλε, αν και με κομμένο λαιμό, τον αγαπημένο του ύμνο στην Παναγία.

«Όσοι χριστιανοί περνούσαν κατά τύχη από εκεί, πλησίασαν και εθαύμασαν... Ειδοποίησαν την αστυνομία, που ανέλαβε να τιμωρήσει τους κακούργους. Κανείς δεν έμεινε σπίτι του, όλοι θέλησαν να δουν και να ακούσουν το θαύμα. Περιποιήθηκαν τον μικρό μάρτυρα, τον μετέφεραν στην Εκκλησία, τον κήδευσαν και τον έθαψαν, όπως του ταίριαζε.

ΓΙΑ ΠΑΡΟΜΟΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ στοχοποιημένου αντισημιτισμού είναι αξιοπρόσεκτη η σαφής καταδικαστική δήλωση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου, τον Αύγουστο του 2012, ότι «Πρόκειται για μεμονωμένες περιπτώσεις τις οποίες η Εκκλησία απομονώνει και καταδικάζει».

ΕΙΝΑΙ ΟΜΩΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟ ότι σε εποχή επικίνδυνη κατά την οποία η ελληνική - αλλά και η παγκόσμια κοινωνία τραντάζονται από ζωτικά κοινωνικοπολιτικά προβλήματα, σε περίοδο θεμελιακών ανακατατάξεων, σε ώρες κεφαλαιωδών αναταράξεων, σ' αυτόν τον 21ο αιώνα, να υπάρχουν σωματεία, ομάδες, άτομα που δαιμονοποιούν ύπουλα ως μέσο θρησκευτικής κατήχησης τον πιο φτηνό αντιεβραϊκό λαϊκισμό. Είναι πραγματικά κρίμα!

ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ-ΒΑΣΑΡ:

Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης Κείμενα για τη γενοκτονία των Εβραίων

(Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2012)

Απέναντι στο τραυματικό γεγονός της γενοκτονίας των Εβραίων, που σχεδιάστηκε από τους Ναζί και εκτελέστηκε από τους ίδιους και τους συνεργάτες τους στο μέσον του 20ού αιώνα και στην καρδιά της πολιτισμένης Ευρώπης, σηματοδοτώντας για πάντα την ευρωπαϊκή ιστορία, ιστορικοί, κοινωνιολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες και ψυχαναλυτές τοποθετούνται και επιχειρούν να προσεγγίσουν και να ερμηνεύσουν με διαφορετικούς τρόπους αυτό που για πολλές δεκαετίες ήταν το «ανείπωτο». Η μνήμη του γεγονότος αυτού όσο άργησε να αναδυθεί, τόσο πυροδοτεί όλο και εντονότερη συζήτηση, ποικίλες προσεγγίσεις και διαμάχες.

Τα κείμενα του συγκεντρωτικού αυτού τόμου (γραμμένα κατά τη

διάρκεια μιας εικοσαετίας) αποτυπώνουν την πορεία της έρευνας και του κριτικού στοχασμού της συγγραφέως, η οποία προσεγγίζει το ζήτημα της γενοκτονίας των Εβραίων από διάφορες σκοπιές. Το νήμα όμως που συνδέει τα κείμενα μεταξύ τους, το ερώτημα που βασανιστικά επανέρχεται, αφορά την καθυστέρηση της ανάδυσης αυτής της μνήμης και τα αίτια της λήθης και της σιωπής.

Επτά κείμενα πραγματεύονται την εξόντωση των Ελλήνων Εβραίων, προτείνοντας ένα ερμηνευτικό σχεδιασμό τόσο της εκτόπισης όσο και της σιωπής που επακολούθησε. Ιδιαίτερο βάρος έχει σ' αυτά η Θεσσαλονίκη, όπου ζούσε και από όπου εκτοπίστηκε η πολυπληθέστερη εβραϊκή κοινότητα της Ελλάδας. Η αποτύπωση του γεγονότος στις μαρτυρίες, την ιστοριογραφία και τη λογοτεχνία μελετάται ξεχωριστά. Η διαλεκτική μνήμης και λήθης, σιωπής και γραφής, εξετάζονται τόσο στον λόγο των μαρτύρων, όσο και σε μείζονα κείμενα της στρατοπεδικής λογοτεχνίας, όπως αυτά των Πρίμο Λέβι, για την εβραϊκή μνήμη, και του Χόρχε Σεμπρούν, για τη μνήμη των πολιτικών κρατουμένων.

Τη βαριά σιωπή των

πρώτων δεκαετιών, διαδέχθηκε η έκρηξη λόγων των μαρτύρων, αργότερα οι επιστημονικές προσεγγίσεις και τέλος, τις δύο τελευταίες δεκαετίες, η θεσμοποίηση αυτής της μνήμης. Τα πιο πρόσφατα κείμενα αναφέρονται σε μνημονικούς τόπους, μουσεία, μνημεία και επετείους.

ΡΕΝΑΣ ΜΟΛΧΟ

(ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ):

Οι αναμνήσεις του γιατρού Μ. Γιοέλ

(Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012)

Μετά την αγγλική έκδοση των Απομνημονευμάτων του γιατρού Μ. Γιοέλ (γεννημένου το 1866) η Ρένα Μόλχο τα μετέφρασε στα Ελληνικά και τα συνόδεψε με κατατοπιστική εισαγωγή που αναφέρεται ευρύτερα στον εκδυτικισμό της Θεσσαλονίκης τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Οι «Αναμνήσεις του γιατρού Μ. Γιοέλ» είναι ένα κείμενο που ενδιαφέρει για την κοινωνιολογική του παρατήρηση και τη διαχρονική πάλη του ανορθολογισμού με τον ορθολογισμό. Παρουσιάζει τις τότε εκ-

φράσεις στους τομείς της κοινωνικής, της εκπαιδευτικής, της εργασιακής πολιτικής, αναδεικνύει το πνεύμα της οικογένειας καθώς και της άσκησης της πολιτικής. Καθώς χρονικά προηγείται του Ολοκαυτώματος, το χρονικό αυτό εμπλουτίζει τη γνώση μας για μία περιοχή έξω από την εμπειρία των τραυματικών μαρτυριών, μεγάλος αριθμός των οποίων έχουν δει το φως τα τελευταία χρόνια (Ανδρέας Σεφίχας, Ερρίκος Σεβίλιας, Μάρη-Άλβο Μπενβενίστε, Έρικα Κούνιο, Νίνα Ναχμία κ.ά.).

ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΣΙΟΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ:

Ανεξερεύνητος Θεός

(Θεσσαλονίκη 2012)

Στο παρόν διήγημα με στη μορφή συζήτησης τρεις συνομιλητές προσπαθούν να παρουσιάσουν και να δώσουν απαντήσεις σε θέματα που έχουν σχέση με τον Θεό και τα συμβαίνοντα στη φύση, στην κοινωνία και στη ζωή των ανθρώπων. Μία προσπάθεια εξερεύνησης του Ανεξερεύνητου.

Πίνακας Περιεχομένων

35^ο Τόμου τριμηνιαίου περιοδικού «Χρονικά» (2012, τεύχη 235-237)

Πίνακας Τευχών

Τεύχος 235 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2012), Τεύχος 236 (Απρίλιος-Ιούνιος 2012), Τεύχος 237 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2012), Τεύχος 238 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2012)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

A Αναστασάκης Μηνάς, 237/26 Ανθιμος (Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως), 238/3	Θ Θαλασσινός Δ., 238/4	M Μαλκίδης Θ., 235/8 Μονιώδης Ν., 236/11	Περράκης Στ., 238/10 Πλυμάκης Αντ., 237/27	T Ταφλανίδης Κ., 236/19 Τσιβής Γιάννης, 237/27
B Βαρούχ-Παπανδριανού Ρ., 236/6 Βάσσης Κ., 236/3 Βενέτης Αντ., 237/25	I Ίδρυμα Εθνικού και Θρησκευτικού Προβληματισμού, 236/2	N Ναρ Λέων, 235/19	P Ράπτης Αλέκος, 237/20	Φ Φρεζής Ραφαήλ, 236/10
Z Ζώης Απ. 238/16	K Κλιάφα Μαρ., 236/8	Π Παναζόπουλος Ανδρ., 237/3 Παπαδημητρίου Γ., 235/23 Παπαδόπουλος Ιω., 235/15 Παπαστρατής Ορ., 237/24	Σ Σαραντάκος Δημ., 237/27 Σταυρόπουλος Πλ.-Απ.-Ιγνάτιος, 238/8	X Hadar Gila, 237/15 Χατζηκώστας Αντ., 236/17 Χεκίμογλου Ευ., 236/12

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

A Αντισημιτισμός, 237/2, 238/2, 238/3	Θ Θεσσαλονίκη, 235/23, 237/15	Ισραηλιτική Κοινότητα Παραμυθιάς, 235/15	O Ολοκαύτωμα (Εβραίες γυναίκες μετά), 236/15, (Στάση Βουλγαρίας), 238/19, (Οργάνωση «Τα Τρία Εψίλον»), 237/20
B Βίβλος, 235/2 Βουλευτές Ισραηλίτες, 235/19	Θρησκεία (Διακήρυξη Αρχιεπισκόπου του Ισραήλ και του Αρχιεπισκόπου Κύπρου), 235/3	Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων, 236/8	Π «Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών», 237/27
Γ Γάμος-Διαζύγιο στην Ιερουσαλήμ, 238/8	Θρησκευτική ελευθερία, 236/2	Ισραηλιτική Κοινότητα Φλώρινας, 236/20	T Τράπεζα Βαρούχ, 236/6 Τσινικόπουλος Δ., 235/3
Γυναίκα (στην Π. Διαθήκη), 238/4	I Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών, 236/9	Ισραηλιτική Κοινότητα Χαλκίδας, 237/24	Φ Φράνκο Εσθήρ, 235/24
Δ Δούκισσα της Πλακεντίας, 236/9	Ισραηλιτική Κοινότητα Άρτας, 237/25	Ισραηλιτική Κοινότητα Χανίων, 237/27	X Χριστιανισμός, 238/3
E Εβραίοι-Ισραηλίτες - Ιουδαίοι, 236/3	Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου, 236/10	Ισραηλιτική Κοινότητα Χίου, 236/11	
Εβραιοφοβία, 235/20, 237/3	Ισραηλιτική Κοινότητα Δράμας, 236/19	K Καραγιάννη Λέλα, 238/10	
Εθνική Αντίσταση (Εβραίοι στην), 238/16	Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, 237/15	Λ Λαϊκισμός, 238/2 Λέμκιν Ρ., 235/8	
	Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων, 237/20	N Ναχμίας Σαμουήλ, 236/12	
	Ισραηλιτική Κοινότητα Κομοτηνής 236/17		

BIBLIA - ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- ◆ Αγκάτα Τούσινσκα, «Βιέρα Γκραν - Η κατηγορούμενη», 235/27
- ◆ Rena Molho, «The Memoirs of Doctor Meir Yoel», 235/27
- ◆ Ρίτας Γκαμπάϊ - Ταζάρτες, «Καμπαλά», 235/27
- ◆ Γεωργίου Σούρλα, «Ερμαν Σπήρερ - Ο Εθνικός Ευεργέτης», 235/28
- ◆ Ελπίδ. Ιντζέμπελη, «Κάποτε στην Άρτα», 235/28
- ◆ Τα Ιερά Γράμματα - Η Παλαιά Διαθήκη, 236/21
- ◆ Felicity Mat, «Αντίλαλο της Ψυχής και του Νου», 236/21
- ◆ Κώστα Ζησόπουλου, «Η επιστροφή του στρατιώτη - Ιστορίες του '41», 236/21
- ◆ Ευτ. Λιάτα, «Η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος στον κυκλώνα του αντισημιτισμού - Η «σκυφαντία για το αίμα» του 1891», 236/21
- ◆ Αλ. Καλέση - Ιω. Σκουρή «Η οικονομική συμβολή της εβραϊκής Κοινότητας Λάρισας σε διεθνή κινητοποίηση των ομοθρήσκων (1931)», 236/22.
- ◆ Γιώργου Παπακωνσταντίνου, «Θαρσίς - Η μυστηριώδης βιβλική θαλασσοκράτειρα», 236/22
- ◆ Αλεξ. Γρηγορίου, «Η Θεσσαλονίκη των Αλλατινί 1776-1911», 236/22
- ◆ Γιάννη Σακκά, «Η Ελλάδα το Κυπριακό και ο Αραβικός Κόσμος 1947-1974», 237/29
- ◆ Chaim Herzog «Οι Αραβοϊσραηλινοί Πόλεμοι», 237/29
- ◆ Γ. Μουγογιάννη, «Στα τρίστρατα του Πολιτισμού», 237/29
- ◆ Χρ. Βασιλάκη, «Το αίμα των μαρτύρων - Το Κομμένο στα χρόνια της γερμανικής Κατοχής», 237/29
- ◆ Ιακ. Σιμπή, «Η έννοια της Κοινότητας στους Εβραίους της Ελλάδος», 237/29
- ◆ Οντέτ Βαρών-Βασάρ, «Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης - Κείμενα για τη γενοκτονία των Εβραίων», 238/21
- ◆ Ρένας Μόλχο, «Οι αναμνήσεις του γιατρού Μ. Γιόελ», 238/21
- ◆ Δημ. Τσινικόπουλου, «Ανεξερεύνητος Θεός», 238/21

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ»

Σαμουήλ Μόρδος, Εβραίοι της Ζακύνθου, 235/28
Άρτεμις Μιρόν, Οι εκτελεσθέντες Εβραίοι στην Κλαδοράχη, 238/20

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece
36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852
e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 238, vol. 35 • October - December 2012

- ✓ The leading article, entitled **Populism, Racism and Anti-Semitism**, examines the meaning of populism and how it was linked to the anti-Semitism already apparent in the 19th century. It looks at instances of anti-Semitism in Greece which are clearly rooted in populism and also looks at reactions to the way they were handled.
- ✓ Addressing a group of Jewish tourists from France, the Metropolitan Bishop of Alexandroupolis (Eastern Macedonia) spoke about the **contribution of the Old Testament** and stressed that, ‘The Christian Church should never lose sight of just how much it owes to the Old Testament and the people of Israel “our schoolmaster to bring us unto Christ”’.
- ✓ Dimitris Thalassinos publishes an article entitled **Women in the Old Testament**, presenting his research, according to which, “The women of Israel who lived in a patriarchal society had few social and legal rights. Without the protection of a male relation, they were particularly vulnerable. Even so, the Holy Bible cites many cases of women who achieved a certain level of influence in family life and in society”.
- ✓ In his doctoral thesis, Dr P. Stavropoulos adds information relevant to the article mentioned above when he writes about **Marriage and Divorce in the Civic Society of Jerusalem** in both historical and contemporary times.
- ✓ According to the article by Stelios Perrakis, professor at Concordia University in Montreal, **Lela Karagiannis, a heroine of the National Resistance** during the German occupation of Greece, also provided care for Jewish people. For the assistance provided to persecuted Jewish families, Lela Karagiannis was awarded the “Righteous Among the Nations” title.
- ✓ As stated in Esdra Moissis’ book “The Jews of Larissa”, and as he himself related to journalist Apostolos Zois, **Jews living in Thessaly took part in the National Resistance** during the German occupation.
- ✓ The issue includes an article entitled **The Bulgarian Stance During the Holocaust**, which has been the subject of many studies and many announcements made at international conferences “since Bulgaria, Germany’s ally at that time, protected its own Jewish population, but handed the Greek Jewish residents of Eastern Macedonia and Thrace over to the forces of Hitler in 1943”.
- ✓ The issue closes with book reviews.
- ✓ The issue includes the table of contents, of the current volume 35, 2012.

Translated from Greek by: *Kay-Elvina Sutton*

Cover illustration: *“The seven Rabbis in Jerusalem” painting by Theodoros Rallis (1852-1909).*

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ: Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. Δαυίδ Σαλιτιέλ • ΣΥΝΤΑΞΗ - ΕΚΔΟΣΗ: Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ: Βουλής 36 • 105 57 Αθήνα Τηλ. 210 - 32.44.315-8
E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr • Internet site: <http://www.kis.gr> • Κωδικός εντύπου: 3502
ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421
Τα ευνοπόγγραφα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους.
Διανέμεται δωρεάν

